

MALMÖ HÖGSKOLA

Lärande och samhälle

Barn unga samhälle

Examensarbete i Barndom och lärande

15 högskolepoäng

”Det kändes i honom som när
man drar upp rullgardinen en
varm sommarmorgon...”

Om hur känslor uttrycks i bilderböcker.

“It felt to him like when you pull up the blinds on a hot summer morning...”

How picturebooks express emotions.

My Emanuelsson

Förskollärarexamen 210hp

Examinator: Fanny Jonsdottir

Examinationsdatum 15 december 2016

Handledare: Sara Berglund

Abstract

Picture books are often used as an educational tool to develop childrens language and empathy. However norms in society suggest that some emotions are more acceptable than others. This caused an interest in how norms about emotions are reflected in picturebooks.

The study aims to examine how emotions are expressed in Swedish picturebooks. What space different emotions get in relation to each other and how emotions are expressed depending on the gender and age of the characters.

Using content analysis for a quantitative study of the emotions spelled out in the text and the emotions illustrated in the pictures allows for a comparison between how different elements in picturebooks express feelings. The expressed emotions are further examined from a norm critical perspective using Yvonne Hirdmanns theory of the gender system.

The study shows that emotions are rarely named in the text but often illustrated in the pictures. The study also finds that not all emotions were represented in the material. It also became evident that women are portrayed as norm breaking by appropriating masculine characteristics and that norm breaking men are not represented in the material. In some books the heteronormative family were portrayed in the same way as in the 1970s.

The conclusion is that norms in society are reflected in picturebooks and that it might have an educational effect not only on how and what emotions children should express, but also how parents and adults close to the children are expected to manage their emotions.

Nyckelord: barnsyn, bilderböcker, empati, förskola, genus, genussystem, grundkänslor, innehållsanalys, känslor, normer, normkritik, språk.

Innehållsförteckning

Abstract	3
1 Inledning.....	6
1.1 Syfte och frågeställning.....	8
2 Bakgrund	9
2.1 Historisk exposé	9
2.2 Centrala begrepp	10
2.2.1 Bilderbok	10
2.2.2 Känsla	11
3 Tidigare forskning	12
3.1 Barnlitteraturforskningens tidiga år	12
3.2 Bilderboken på väg mot en teori	13
4 Teori	16
4.1 Normkritiskt perspektiv	16
4.2 Genussystem	17
5 Metod	19
5.1 Metodval – innehållsanalys.....	19
5.2 Analysmetod och kodningsinstruktion.....	20
5.2.1 Bilden och textens layout.....	20
5.2.2 Text	21
5.2.3 Bild.....	21
5.2.4 Karaktärerna.....	22
5.3 Urval av böcker	22
5.4 Urval av känslor	23
5.5 Avgränsningar	24
5.6 Resultatets struktur.....	24
6 Käslornas uttryck i text och bild	26
6.1 Hur uttrycks känslor i materialet?	26
6.1.1 Symmetriska	27
6.1.2 Visuella	28
6.1.3 Beskrivande	29
7 Käslornas utrymme i relation till varandra.....	33
7.1 Glädje som norm	33
7.2 När förväntade känsloutryck uteblir	34

8 Känslosttryck i relation till kön och ålder.....	36
8.1 Karaktärerna.....	36
8.2 Övervinna rädslor eller bekämpa ett monster?.....	37
8.3 Arga flickor?	40
8.4 Rädda kvinnor	41
8.5 VUX-lighet.....	42
8.6 Textuella känslosttryck en könsfråga?.....	43
9 Sammanfattning	46
10 Diskussion	47
10.1 Resultatdiskussion.....	47
10.2 Metoddiskussion	50
10.3 Fortsatt forskning	50
Litteraturlista	51
Bilderbokslista.....	53

1 Inledning

”Alfons Åberg-skräck stoppar all filmvisning på förskola” löd rubrikerna efter att *Alfons och odjuret* skapat mardrömmar hos ett av barnen på förskolan. Förskolans chef beslutade då, efter påtryckningar från föräldrarna, att helt förbjuda filmvisning (Westerberg, 2016).

Att pedagogiska institutioner censurerar media som ger upphov till oönskade känslor hos barnen förvånar mig i min roll som blivande förskollärare. Läroplanen förespråkar att barn utvecklar ny kunskap och förståelse om sig själv och sin omvärld genom att uppleva med sina sinnen. Dessutom ska verksamheten sträva efter att alla barn skapar en förståelse om text och bild samt utvecklar en förmåga att samtala om sina upplevelser (Skolverket, 2010).

Språk är tillsammans med den sociala kontexten en central del i identitetsprocessen och genom språket överförs kunskap från en individ till en annan vilket skapar kulturen vi lever i. Känslor kan därför ses som ett verktyg vilket hjälper oss förstå andra människor eller vägleder oss rätt i svåra beslut. Först när man kan spåra varifrån känslan kommer kan man förhindra eller påverka sin situation och lösa eventuella problem känslan skapar (Kåver, 2009). För att kunna tänka och reflektera kring sina känslor behöver man dock kunna koppla ett begrepp till dem (Vygotskij, 2001). Genom att lära sig koppla ord till sina känslor öppnas således möjligheten att utforska sitt egna känsloliv, utveckla sin identitet, kommunicera och samspela med andra människor vilket kan tänkas leda till vidare utveckling samt en bättre självkänsla. För att förstå varandra bör dock orden ha samma innebörd för alla (Björklund, 2008).

En central del i att utveckla sin empatiska förmåga är att lära sig förstå och sätta sig in i hur andra upplever situationer (Lindö, 2009), men det kan vara svårt att sätta sig in i situationer man själv inte upplevt. För att tillfullo förstå begreppen behöver man ha egna erfarenheter av dem (Vygotskij, 2001). Bilderboken används, troligtvis än mer frekvent än film, som ett pedagogiskt redskap i förskolan för att bland annat utveckla barns språk eller för att skapa möjligheter att ta del av situationer de kanske ännu inte själva upplevt i syfte att väcka barnens empatiska förmåga. Genom böckerna kan barn utveckla sin begrepps-förståelse, vilket är en central del i språkutvecklingen (Björklund, 2008). Inom psykologin förespråkas vikten av att lära sig sätta ord på sina känslor (Evans, 2010; Kåver, 2009), med en tanke om att utveckla barns självbild och empatiska förmåga. Då bilderboken används som ett pedagogiskt redskap för att utveckla barns kunskap om sitt egna känsloliv, språkliga och empatiska förmåga blir det av intresse att undersöka om samhällets skiftande acceptans gentemot känslor återspeglas i bilderböcker. Vilka känslor och känslouttryck möter barn och vuxna i

bilderböcker?

I de diskussioner som följde efter förskolans censur av Alfons filmen synliggjordes samhällets normer kring känslor, vissa accepteras och andra inte. Debatten handlade i allmänhet om vilken media barn bör få ta del av och i synnerhet om vilka känslor dessa får ge upphov till. Det fick mig att börja undra vilka känslor som förekommer i böckerna barn möter på förskolan, hur de framställs och om samhällets normer kring känslor återspeglas i berättelserna.

För att ta reda på mer om vilka känslor barn möter i böcker på förskolan valde jag således att undersöka känslouttryck i bilderböcker för barn mellan 0-6 år. Studien är av induktiv, undersökande karaktär med ett poststrukturalistiskt synsätt som grund. Analysen bygger på en kvantitativ undersökning där antalet känslouttryck räknats i texten vilken löpande kompletteras av en kvalitativ analys där känslouttrycket granskas som helhet, hur det visas i både bild och text. Då studien haft en begränsad tidsram har endast de så kallade grundkänslorna studerats och antalet böcker har begränsats.

1.1 Syfte och frågeställning

För att studera vilka normer bilderböcker förmedlar kring känslor vill jag studera hur känslor uttrycks i text samt hur de visas på bilderna. Jag vill även studera hur frekvent de olika känslorna förekommer för att förstå vilka känslouttryck böckerna kan tänkas förmedla till läsare och åhörare.

Således är *syftet* med studien att utifrån ovanstående problemformulering undersöka hur känslor uttrycks i bilderböcker.

Utifrån detta syfte formulerades följande frågeställningar:

- Vilka uttryck tar känslorna i text och bild?
- Vilket utrymme får de olika känslorna i relation till varandra i materialet?
- Hur skiljer sig känslouttryckens beskrivningar och förekomst mellan karaktärernas kön och ålder?

2 Bakgrund

För att placera barnboken i en kontext presenteras i korthet dess historia där de, för studien, betydande förändringarna, tidpunkterna och händelserna lyfts fram.

2.1 Historisk exposé

Historiskt sett har barnboken spelat en viktig roll i barns uppfostran då den länge använts och skrivits i syfte att föra rådande normer och värderingar vidare till barn. Det strikta pedagogiska syftet dominerade helt i bokens begynnelse vilket ledde till att barnen drogs till andra sagor och berättelser än de som var ämnade för dem (Kåreland, 2008).

Först under romantiken började barnboksförfattarna, som vanligtvis var pedagoger, intressera sig för att förena *fostran* med *underhållning* med förhoppning om att locka fler läsare. Med sina satiriska, ironiska och förmänskligande skildringar av lata och fåfänga djur fick *fabeln* nu sitt genomslag (Kåreland, 2001). Fabeln lever kvar än i dag då många av bilderböckernas karaktärer skildras som förmänskligade djur.

Fram till dess hade böckerna haft få bilder med fokus på det textliga innehållet. År 1900 gavs *Barnets århundrade* ut, skriven av Ellen Keys. I den propagerade hon för att alla barn skulle få ta del av god kultur och vacker konst både i hemmet och i skolan. Det ledde till att böckernas *estetik* värderades om och hamnade mer i centrum vilket fick ett stort genomslag och tydligt återspeglas i dagens bilderböcker med sina många, konstnärliga illustrationer (Kåreland, 2001).

Kring 1950-talet skedde ett *paradigmskifte* inom barnlitteraturen. Tidigare hade böckernas syfte varit att fostra men nu handlade de mer om barnens vardag och även språkbruket blev mer alldagligt. Böckerna skildrade *barndomsidyll* med lyckliga slut och barnen var *upproriska* och satte sig ofta över vuxnas regler vilket kan tänkas spegla den rådande *antiauktoritära* inställningen till uppfostran (Kåreland, 2001). Under detta paradigmskifte fick *Boken om bagaren Bengtsson* hård kritik. Berättelsen handlar om bagaren Bengtsson som bränner sig på ett bröd och dör. Kritikerna ansåg att boken tog för lätt på döden och förbjöds därför på Svenska bibliotek (Kåreland, 2008). Under denna period förbjöds även vissa folksagor på biblioteken då de ansågs för farliga i jämförelse med annan för tiden typisk barnlitteratur (Kåreland, 2001).

År 1979 gavs tre uppmärksammade böcker¹ ut som alla blottade barndomens mörkare sidor. De var alla skrivna på ett poetiskt skönlitterärt vis med konstnärliga illustrationer, handlade om livets destruktiva baksidor och slutade inte nödvändigtvis lyckligt. Dessa tre böcker startade en trend i att skriva mer känsloladdade bilderböcker vilken fortsatte in på 1980-talet (Rhedin, 2004).

Genom historien har barnbokens syfte varit att uppfostra och forma framtidens medborgare. Böckerna har till och med delats upp efter könstillhörighet, flickböcker och pojkböcker, med syftet att fostra pojkar och flickor olika. Barnböcker som skiljer sig från normen har således alltid betraktats med kritiska ögon (Kåreland, 2001).

Idag försöker barnböcker anpassas mer efter barnens behov än de didaktiska målen. Den gamla *kravpedagogiken*, där de vuxna ställer krav på att barnet ska bete sig efter den vuxnas villkor, har byts ut mot *behovspedagogik*, där de vuxna istället agerar efter barnets behov (Kåreland, 2009). Synsättet speglar av sig i dagens bilderböcker som gått från att skrivas i ett uppfostrande syfte till att följa en mer skönlitterär axel. Nutidens bilderböcker bedöms mer utifrån sin estetiska utformning och det förekommer även tvetydiga, komplexa innehåll vilket kan locka den vuxne läsaren i allt högre grad (Rhedin, 2004). Barnböcker som bryter mot normer eller väcker starka känslor får dock än idag kritik och betraktas ibland som opassande för barn.

2.2 Centrala begrepp

I detta avsnitt redogörs för de mest centrala begreppen i syfte att tydliggöra studiens teoretiska bas.

2.2.1 Bilderbok

Bilderboken skiljer sig från annan litteratur på det vis att den består av två kommunikationsformer, ord och bild. För att kunna ta del av den övergripande berättelsen måste ord och bild kopplas samman och därför anses bilderboken av många forskare, inom litteraturvetenskapen, likna film och teater. Däremot är bilderboken diskontinuerlig, har ingen fixerad tidslängd, och bokens bilder är statiska inte rörliga. Boken är inte heller beroende av

¹ En från USA *När Trevald krympte* (1971) av Florence Parry Heide och Edward Gorey. En från Norge *Vad ska vi göra med lilla Jill* (1976) av Fam Ekman och den tredje *Berättelse för Frida* (1979) av Aja Eriksson (Rhedin, 2004).

ett muntligt framförande även om det finns en baktanke om ett sådant. Den som läser boken påverkar, liksom en skådespelare, bokens uttryck och många av böckerna är utformade med tanke på sin dubbla publik, läsaren och åhöraren (Nikolajeva, 2000).

2.2.2 Känsla

En känsla kan delas upp i olika delar och är en blandning av olika reaktioner i kroppen vilka utlöses av en händelse eller tanken på en kommande händelse. Först kommer *affekten*, den biologiska reaktion kroppen får innan känslan upplevs. Det kan vara muskelspänningar, torr mun vid rädsla eller tårar vid ledsnad. Affekten är känslans *kärna* och är till för att kunna spåra vad som orsakade känslan (Kåver, 2009). När kroppen upplever affekten sätts själva känslorna eller *emotionerna*, som de kallas inom psykologin, igång vilka kan delas in i tre olika kategorier:

- *Bakgrundsemotioner*, vilka inte är speciellt framträdande i sitt uttryck. Känslorna i denna kategori är: energi, entusiasm, olustkänsla, upprymdhet, irritation eller lugn.
- *Primära emotioner*, även kallade *grundkänslorna*, är däremot lätta att känna igen då de ger upphov till specifika ansiktsuttryck. Känslorna i denna kategori är: rädsla, ilska, avsky, förvåning, ledsnad och glädje.
- *Sociala emotionerna*, vilka hjälper oss i vårt behov av social samhörighet. Känslorna i denna kategori är: sympati, förlägenhet, skam, skuld, stolthet, svartsjuka, avund, tacksamhet, beundran, indignation och förakt (Damasio, 1999).

Som synes finns det en mängd olika känslouttryck men alla ger inte upphov till kroppsliga uttryck. Därför har studien begränsats till de primära emotionerna, grundkänslorna, då dessa skapar tolkningsbara ansiktsuttryck som ser lika ut på de flesta människor världen över.

3 Tidigare forskning

I tidigare kapitel har bilderboken placerats i en kontext genom en kort historisk exposé. För att placera studiens teoretiska del i en vidare kontext presenteras i detta kapitel utvalda delar av betydande barnlitteraturforskning i allmänhet och forskning kring känslor, genus samt normer i synnerhet. Kapitlet har delats upp i två delar för att skapa en förståelse kring hur barnlitteraturforskningen förändrats genom åren. Det första avsnittet ger en kort historisk resumé för forskning kring barnboken som sådan genom att lyfta fram äldre forskning som inte är så aktuell idag, det andra avsnittet lyfter forskning kring bilderboken och granskar aktuell forskning kring genus i bilderböcker.

3.1 Barnlitteraturforskningens tidiga år

I barnlitteraturens tidiga år hade barnböcker ännu inte delats upp i olika kategorier så som bilderbok, kapitel bok, ungdoms bok istället studerades i barnboken som sådan. Vivi Edström, professor i litteraturvetenskap, och Göte Klingberg, professor och forskare inom barnlitteratur, var pionjärerna inom barnlitteraturforskning i Sverige.

Den första boken om barnlitteraturforskning som gavs ut i Sverige var *Barnlitteraturforskning* (1972) av Göte Klingberg. I den gav han en överblick av dåtidens forskningsfält. Bland annat lyfts forskning om underliggande attityder i litteraturen fram där resultat visade att mammor och pappor skildras på olika vis. Pappor framställdes som barska, stränga familjeförsörjare överordnade alla andra familjemedlemmar vars brister döljs av humoristiska inslag. Mammor framställdes som stillsamma, flitiga och självutplånande. Båda parter skildrades som förstående gentemot barnet men pappans förståelse grundade sig på insikt och mammans utifrån en emotionell medvetenhet.

Forskningen visade att samhällets normer speglade av sig i barnlitteratur där flickor framställdes som upptagna av nära känslomässiga relationer medan pojkarna framställdes som utforskande och villiga att försöka förstå människor som inte följde deras eget handlingsmönster. Det påvisades även att flickors och pojkars känslouttryck skildrades olika i barnlitteratur där känsloladdade repliker var förknippade med flickor och sakliga

känslouttryck med pojkar (Klingberg, 1972).

I *Barnbokens form* (Edström, 1980) studerades och tydliggjordes barnbokens form i syfte att till fullo förstå dess komplexitet med fokus på böcker för lite äldre barn, bilderboken berörs endast sporadiskt då Edström menar att den erbjuder speciella problem med sitt samspel mellan text och bild. Några resultat lyfts nedan då de trots skillnader mellan barnbok och bilderbok anses relevanta för denna studie.

Edström (1980) menar att författare ofta utnyttjar kunskaper om barns känsloliv i syfte att väcka intresse för berättelsen. Exempelvis svartsjukan på det nya syskonet, rädslan för nya situationer som att börja skolan, sorgen i att förlora en nära vän, eller spänningen i att ha en låtsas kompis är situationer som kan användas för att väcka starka känslor hos barn.

Då barns liv kretsar kring vuxna är rymningen en annan känsloladdad situation. Ett vanligt händelseförlopp i berättelserna är att vuxensystemets agerande får barnen att rymma vilket gör att barnen hamnar utanför samhället och familjekonstellationen varav en spännande situation uppstår.

För övrigt lyftes att många böcker började behandla känslan arg vilket tydde på att uppfattningarna om vad barn vill ha och behöver läsa växlar i takt med barnsynen och samhällets förändringar (Edström, 1980).

3.2 Bilderboken på väg mot en teori

Som nämndes tidigare hade tidig barnlitteraturforskning fokuserat på barnböcker överlag. År 1992 publicerades Ulla Rhedins avhandling *Bilderboken: På väg mot en teori*² där hon gör en forskningsöversikt och undersöker specifikt bilderbokens historia och framförallt dess moderna utformning. Bilderboken hade fram tills nu hamnat mellan stolarna forskningsmässigt sett, då texten i böckerna studeras inom litteraturvetenskap och bilderna under konstvetenskapen. Målet med avhandlingen var att skapa ett nytt tvärvetenskapligt forskningsområde specifikt för bilderboken med utgångspunkt i Jerome S. Bruners teori, om hur människan omvandlar sina erfarenheter till en modell av världen, presenterar hon sin syn på bilderbokens uppbyggnad. Rhedin (1992) argumenterar även hon för att bilderboken bör vara ett eget forskningsfält särskilt från litteraturvetenskap eller konstvetenskapen.

Även Maria Nikolajeva, professor i litteraturvetenskap, vill belysa bilderbokens säregna uttryck. I *Barnbokens byggklossar* (1998), en studie av böcker för lite äldre barn, utslöts

² För att ges ut på nytt år 2001.

bilderböcker då hon menade att dessa skulle kräva en egen studie. Hon menar att det som studerades i *Barnbokens byggklossar*³ ser ut på ett sätt i kapitelböcker med färre bilder och på ett helt annat i bilderböcker vilka bygger på ett samspel mellan ord och bild som ger genren sin speciella form. I *Bilderbokens pusselbitar* (2000) har hon fokuserat på bilderbokens uppbyggnad och analyserar hur dess element, text och bild, samspelar. Hon anser att bilderboken bör analyseras som en helhet och att det inte går att låta någon av delarna, bild och text, ta över. Vidare beskriver hon bilderboken som ett syntetiskt medium där läsaren måste koppla ihop text och bild för att förstå helheten men för att studera vad som händer i skärningspunkten mellan ord och bild dekonstrueras bilderboken i sina analyser.

Gemensamt för Nikolajeva och Rhedin är att de i sin analys kategoriserar bilderböckerna, även om de använder sig av olika kategorier.

Under senare tid har många barnlitteraturforskare undersökt hur genus framställs i litteraturen. Lena Kåreland, svensk barnboksforskare och professor, har skrivit en mängd böcker med genusperspektiv på barnböcker och läsning av desamma. I boken *Modig och stark – eller ligga lågt* (Kåreland, 2005) är syftet att belysa genus knutet till läsningens funktion och val av litteratur i förskola och skola. När Kåreland, i det första kapitlet, undersöker två barnböcker⁴ utifrån Judit Butlers teori om performativitet visar det sig att böckerna har tydliga könsstereotypiska drag. Flickan anpassade sig till andras förväntningar och önskemål, är i behov av tröst och stöd, var en duktig hjälpreda, kontrollerad av vuxenvärlden och tillbakadragen men ändå social med sin omgivning. Pojken däremot framställs som mer självsäker, upprorisk mot vuxenvärlden och skapar kontroll över sin egen tillvaro, ville utforska världen, litade på sin egen förmåga och var rebellisk. Vidare påpekas att flickor som överskrider könsnormer ses som något positivt medan pojkars överskridande ses som negativt (Kåreland & Lindh-Munther, 2005). Kårelands (2005) slutsats, kring hur karaktärerna kommunicerar känslor, är att flickor oftare har en mer varierad dialog än pojkar i bilderböcker. När Nikolajeva (2000) jämför hur känslor uttrycks finner hon dock att de manliga karaktärernas känslor oftare benämns vid namn än de kvinnligas. Hon menar vidare att känslor illustreras genom färgval och att känslouttrycken ofta visas subtilt i hur karaktärerna är placerade i förhållande till varandra eller ur vilken synvinkel bilden är illustrerad exempelvis ur barnets synvinkel eller de vuxnas.

I övrigt påvisar Kåreland (2005) att barn tycker om att läsa litteratur, trots all ny media som kommit, och att de uppskattar att samtala om litteraturen de läst. Dessutom visar

³ Böckernas handling, miljö, personskildringar, perspektiv och temporalitet.

⁴ *Nämen Benny* (Lindgren, 1998) och *Malla handlar* (Eriksson, 1998).

resultatet på att små barn tycker om spännande böcker, gärna själva bläddrar i böckerna på förskolan, läser helst samma bok flera gånger och att barn har inflytande över vilka böcker som lånades från biblioteket till förskolan. Det visade sig även att barn gärna leker och härmar det de läst i böckerna (Kåreland, 2005).

4 Teori

Syftet med studien är att undersöka hur känslor uttrycks i bilderböcker. För att studera vilket utrymme de olika känslorna får i materialet samt hur uttrycken är kopplade till kön och ålder granskas de ur ett normkritiskt perspektiv samt utifrån teorin om ett genusystem. I följande avsnitt redogörs för hur begreppen förstås i den här studien.

4.1 Normkritiskt perspektiv

Ett normkritiskt perspektiv granskar framförallt makt vilket innebär att synliggöra och ifrågasätta normer som påverkar människors uppfattning om vad som är det normala, som oreflekterat kan betraktas är det önskvärda.

En norm är en osynlig eller outtalad regel som finns överallt och påverkar människors beteende och förhållningssätt. Normer visar på något som i ett sammanhang anses normalt och skapar samtidigt något som således blir onormalt eller avvikande (Martinsson & Reimers, 2014). Dessa uttalade regler skapar förväntningar på hur samhällets individer ska leva sitt liv, uppföra sig och hur de ska se ut. Allt som följer normen upphöjs och det som avviker stereotypiseras och avvisas således av omgivningen. Normer kan uppfattas svåra att ändra på men sett ur ett historiskt perspektiv är de både omförhandlingsbara och föränderliga (Bromseth & Darj, 2010).

Normer skapar privilegier för vissa beteenden och för att normer ska förändras behöver varje individ granska sina egna personliga förgivet tagna föreställningar och värderingar samt inta ett kritiskt förhållningssätt gentemot de rådande strukturer som finns. En normkritisk ansats syftar till att synliggöra den makt som är kopplad till rådande normer, regler och strukturer (Nygren, 2012).

Ett normkritiskt perspektiv granskar det normala och förgivet tagna istället för det avvikande, det som skiljer sig från mängden (Nygren, 2012). Genom att synliggöra normer kan en medvetenhet om dess funktion skapas vilket på sikt kan leda till förändring.

4.2 Genussystem

Som beskrevs i föregående avsnitt om normkritik bygger samhället på en mängd underliggande outtalade regler och system. I syfte att studera hur genus utformas och påverkas av dessa normer skapade Yvonne Hirdman (1998) begreppet genussystem. Med genus menas inte biologiska kön människor föds med, istället syftar genus på hur manligt och kvinnligt formas av samhället. Genus ses således inte som något medfött utan något som lärs in och definieras i symbios med rådande normer i samhället. Begreppet genus ger möjligheter att prata och tänka kring hur manligt och kvinnligt skapas och förs vidare (Hirdman, 2003).

I varje samhälle skapas ett ordningssystem där kvinnor och män tillskrivs olika uppgifter, roller och positioner. Det finns två generaliseringar som kan göras i genusformeringen. För det första kopplar den i allmänhet ofta till de biologiska olikheter som finns mellan könen och då i synnerhet till mäns oförmåga att föda barn. För det andra bygger den på en dikotomi mellan manligt och kvinnligt där manlighet ses som norm och kvinnlighet som det avvikande. Denna dikotomi reproduceras i samhällets strukturer både på det personliga planet så väl som det strukturella där både män och kvinnor medverkar till reproduceringen (Hirdman, 1988).

Särhållandet av könen innebär att män och kvinnor ofta beskrivs som varandras motsatser. För att befästa sin position i genussystemet tar man tydligt avstånd från det motsatta könet. I samhället medför det att män och kvinnor ofta vistas på olika platser, utför olika sysslor och antas ha olika egenskaper. Kvinnor förväntas befinna sig på platser för kvinnor, göra kvinnliga saker och ha kvinnliga egenskaper och vice versa (Hirdman, 1988).

Genom att granska hur detta system upprätthåller dikotomin mellan könen kan dolda mekanismer synliggöras, vilket möjliggör en förändring av det manliga som norm. Särhållandet av könen kan luckras upp genom att visa på likheter dem emellan eller på positioner i mellanrummet mellan könen vilket försvagar dikotomin, och då även manlighet som norm.

Meningen med genussystemet är att forskaren ska fråga sig hur särhållningen fungerar och när det kan upphävas, för att undvika att reproducera dikotomin mellan genus i den egna teorin. Begreppet är ämnat att undersöka vilka uppdelningar som begränsar män och kvinnors lika värde och vill studera deras olika förhållanden.

I analysen används således begreppet genussystem för att belysa olika strukturer och system som håller isär genus i materialet. Det bör påpekas att syftet inte är att belysa skillnader, som kan tänkas finnas i materialet, för att påvisa olikheter mellan genus. Syftet är

inte heller att bidra till det manliga som norm genom att påpeka dessa skillnader. Skillnaderna lyfts fram med en förhoppning om att möjliggöra en förändring i maktstrukturerna. Medvetenhet om hur genusystemet verkar krävs för att kunna agera på ett annat vis.

5 Metod

Studien grundar sig i ett induktivt analysförfarande då syftet är att undersöka hur känslor uttrycks i bilderböcker. Detta kapitel består av två olika delar där den första redogör för metod och analysförfarande, den andra presenterar urvalet av böcker och känslor.

5.1 Metodval – innehållsanalys

Studiens syfte är att undersöka hur känslor uttrycks i materialet. För att göra det valdes innehållsanalys som metod då den möjliggör både en kvantitativ undersökning av materialet, där antalet känslouttryck räknas, och en kvalitativ textanalys som undersöker hur känslorna uttrycks i övrigt. Innehållsanalys används vanligtvis när något i en text ska räknas eller mätas. Kvalitativ innehållsanalys syftar ibland på texter där inget kvantifieras men i detta fall används det som ett komplement till den kvantitativa innehållsanalysen för att synliggöra mer komplicerade tolkningar (Bergström & Boréus, 2005). För att säkerställa att både räkningsbara känslouttryck och icke räkningsbara känslouttryck undersöks består metoden således av både en kvantitativ analys där känslouttryck i text och bild räknas vilken kompletteras av en kvalitativ analys som lyfter fram de känslouttryck som inte kunnat räknas.

Då materialet skiftar mycket i stil och uttryck utfördes den kvantitativa innehållsanalysen manuellt vilket öppnade upp för mer avancerade bedömningar och tolkningar än en datoriserad analys. En manuell analys kan ta hänsyn till om orden ändrar eller har flera betydelser beroende på sammanhanget och kan även analysera bildliga uttryck (Bergström & Boréus, 2005). Då studien haft en tidsbegränsning hade en datoriserad analys i detta fall varit allt för tidskrävande då ingen av böckerna fanns datoriserade.

För att göra en manuell innehållsanalys utformas ett analysinstrument, även kallat kodschema, som i detta fall avgör vilka ord som markeras för att sedan räknas. Under studiens gång ändrades analysinstrumentet vartefter böckerna analyserades då varje bok erbjöd nya ställningstagande kring vilka känslouttryck, biroller och karaktärer som skulle räknas med. För att utforma ett tillförlitligt analysinstrument, som går att applicera på hela materialet, analyserades böckerna ett flertal gånger för att försäkra god reliabilitet Bergström & Boréus, 2005). För att minimera risken för misstag har materialet dubbelkodats, d.v.s. räknats flera gånger, för att säkerställa resultatens reliabilitet (ibid.).

Som nämndes tidigare finns det känslouttryck som inte går att räkna enligt kodschemat och därför kompletteras den kvantitativa delen av en kvalitativ innehållsanalys. Genom att granska materialet kvalitativt har studien även kunnat ta hänsyn till sammanhanget, bilden som helhet, tyngden i det som sägs eller andra varianter känslorna uttrycks på, vilket i vissa fall kan vara mer talande än hur många gånger de räknats (Bergström & Boréus, 2005).

5.2 Analysmetod och kodningsinstruktion

I detta avsnitt förklaras mer ingående vilka hänsynstaganden som gjorts i förhållande till materialets skiftande stil och uttryck när kodschemat skapades samt hur den kvalitativa delen utförts.

5.2.1 Bilden och textens layout

Det första läsaren möts av i en bok är dess utformning, text och layout men i studien har böckernas framsida och baksida inte analyserats då dessa saknar beskrivande text. Studiens syfte är att undersöka hur känslor uttrycks i böckerna och på så vis blir framsida och baksida mindre relevanta.

Ett betydelsefullt element i bilderbokens utformning, som skiljer bilderboken från annan litteratur, är hur bildsekvenserna och läsordningen är komponerade. Placering av bild och text kan användas som en del av bilderbokens dramaturgiska förlopp. På ett uppslag kan exempelvis bilden vara på en sida och texten på en annan eller så kan det vara många små bilder med tillhörande text (Nikolajeva, 2000). Det bör tilläggas att det finns många fler variationer än de som nämndes ovan.⁵ Både den kvantitativa och den kvalitativa analysen har följt böckernas tänkta bildsekvens och läsordning.

På vissa uppslag ger bild och text uttryck för samma känsla men de kan även ge uttryck för olika. Känslan kan även nämnas på andra sidor än där bilden illustrerar den och vice versa. Dessa typer av undantag lyfts med hjälp av den kompletterande kvalitativa analysen, tillsammans ger de två metoderna en förståelse för hur känslor uttrycks i bilderböcker.

⁵ Nikolajeva (2000) går mer in på hur bilderna är komponerade i relation till texten.

5.2.2 Text

Känslorna kan beskrivas med en mängd olika synonymer i böckerna. För att underlätta kodningen delades känslorna därför in i olika kategorier där fler än ett ord för en känsla kan förekomma. Kategorierna är: Glad, ledsen, rädd, arg och förvånad. Här följer en lista på de synonymer som dykt upp i böckerna.

- Glad: glad, glatt, lyckligt, glädje, lyckliga, livets lycka och stor-glad.
- Ledsen: Bekymrad, lessna⁶, lessamt, sorg, bestörtning och olycklig.
- Rädd: oroligt, livrädd, fasa, orolig och skräckslagen.

5.2.3 Bild

Böckernas bilder innehåller en mängd information men den kvantitativa delen av analysen undersöker endast ansiktsuttrycken. Känslorna som analyseras är de primära emotionerna vilka skapar specifika ansiktsuttryck för de olika grundkänslorna. Människor som ger uttryck för de primära emotionerna får liknande ansiktsuttryck oavsett kultur och bakgrund. De ser således likadana ut i hele världen (Evans, 2010). Nedan syns väldigt förenklade exempel på hur emotionerna speglas i ansiktsuttrycken och det är utefter dessa grundläggande drag känslorna räknats i studien.

Många barn bläddrar i böcker innan de kan läsa och i syfte att skapa en uppfattning om hur bilderna kan tolkas utan text har bilderna analyserats separat för att undvika textens påverkan av tolkningen. För att komplettera den kvantitativa analysen undersöker den kvalitativa delen både ansiktsuttryck och bilden som helhet i syfte att se hur känslor gestaltas i övrigt.

⁶ Synonymerna är felstavade på detta vis i böckerna.

5.2.4 Karaktärerna

För att undersöka hur känslouttrycken förhåller sig mellan kön och ålder har karaktärerna delats upp i fyra olika kategorier: pojke, flicka, man och kvinna. I de fall skillnaden mellan vuxen och barn inte skrivits ut i böckerna har storlek fått avgöra ålderskategori. När könet inte skrivits ut har kön bedömts efter hur kropparna illustrerats eller genom annan symbolik och attribut. Då det inte gått att placera dem i något av facken har de inte räknats med.

Djurkaraktärer är vanligt förekommande i materialet och blandas ofta med mänskliga karaktärer. En stor del av arbetet blev således att avgöra när djur räknas med och inte i analysinstrumentet. Djur som har huvudroller har alltid räknats med. Däremot räknas inte djur som förekommer i biroller till mänskliga karaktärer då det varit svårt att avgöra djurets ålder när det inte går att jämföra med andra djur av samma sort. När alla i boken varit djur har det varit lättare att veta vilken ålder de har, då det gått att jämföra på ett annat vis sinsemellan och dessa har därför räknats. Biroller vilka benämns som grupp eller där kön och ålder inte går att utläsa räknas inte med.

5.3 Urval av böcker

För att ge en rättvis bild av hur känslorna uttrycks utan att vinkla, förstå eller på annat sätt påverka resultatet valdes böckerna utefter opersonliga kriterier. Genom att välja de mest populära böckerna bland barnen, från en viss tidpunkt och ett visst land, ville jag nå de mest spridda och således attitydbildande böckerna (Klingberg, 1972). Böcker som barn tycker om har större chansen att dessutom förekomma på förskolor vilket således borde ge en inblick i vilka känslouttryck barnen möter i litteratur. Om barnen uppskattar böckerna innebär det en ökad chans att de själva läser och bläddrar i dem vilket ökar studiens reliabilitet.

Således valdes alla vinnarna från Barnbokjuryn⁷, ett litterärt pris för barnböcker som röstar fram av barn och ungdomar mellan 0-19 år. Barnbokjuryn finns på barnensbibliotek.se, en hemsida för barn och vuxna som arbetar med barn. Sidan är gratis, helt utan reklam och har skapats för att locka barn att läsa mer. På plattformen kan barnen dela samt ta del av boktips,

⁷ Priset har funnits sedan 1997 och var från början ett projekt till för att stimulera barns minskade läslust. Barnbokjuryn är finansierat av Sveriges Kulturråd och Kultur i väst och stöds av ett antal bokförlag. Sedan år 2008 ansvarar Svenska barnboksinstitutet i Stockholm för Barnbokjuryn (Kåreland, 2009).

söka efter böcker och rösta i barnbokjuryn.⁸

I barnboksjuryns tävling delas böckerna upp i fyra olika grupper utifrån vilken ålder de riktar sig till. Böckerna barnen kan rösta på är framtagna av en fristående grupp bibliotekarier, recensenter och lärare.⁹

I denna studie undersöks vinnarna från gruppen 0-6 år då studien framförallt inriktar sig på förskolans användning av bilderboken. Böcker som ursprungligen skrivits på ett annat språk än svenska har valts bort dels för att ge en bild av hur känslor uttrycks i svenska böcker men även för att språket kan ha påverkats vid översättningen. Materialet som analyserats består således av 16 bilderböcker för barn skrivna under perioden 1997-2014, en bok för varje årtal. Vinnaren för 2015 var inte presenterad vid studiens start och har därför inte tagits med. Här följer en lista över de böcker som är med i studien. Hädanefter anges endast bokens titel som referens i syfte att göra texten lättare att läsa.

1997 - *Flyg! sa Alfons Åberg*, av Gunilla Bergström

1998 - *Castor målar*, av Lars Klinting

1999 - *Frippe lagar allt*, av Lars Klinting

2000 - *Gittan och gråvargarna*, av Pija Lindenbaum

2001 - *När Findus var liten och försvann*, av Sven Nordqvist

2002 - *Adjö, herr Muffin*, av Ulf Nilsson

2003 - *Mamma Mu åker rutschkana*, av Jujja Wieslander

2004 - *Kan man...?*, av Petter Lidbeck och Lisen Adbåge

2005 - *Pelle i djungeln*, av Jan Lööf

2006 - *Snurran äter ketchup*, av Eva Bergström och Annika Samuelsson

2007 - *Sagan om den underbara familjen Kanin och monstret i skogen*, av Jonna Björnsstjerna

2008 - *Spyflugan Astrid*, av Maria Jönsson

2009 - *Snurran städar*, av Eva Bergström och Annika Samuelsson

2010 - *Sagan om den underbara familjen Kanin och Godistollet*, av Jonna Björnsstjerna

2013 - *Hästfesten: tio vilda hästar hittar hem*, av Grethe Rottböll och Lisen Adbåge

2014 - *Hamstern är borta!*, av Andreas Palmaer och Ingela P Arrhenius

5.4 Urval av känslor

För att begränsa studiens omfång samt säkerställa att valda känslor skulle synas i materialet studeras endast de primära emotionerna. De primära emotionerna ger upphov till olika ansiktsuttryck vilket dessutom leder till att människor kan kommunicera med varandra även

⁸ <http://www.barnensbibliotek.se/Hem/OmBarnensbibliotek/tabid/214/Default.aspx>

⁹ Bibliotekarier, recensenter och lärare tog fram 25 böcker per åldersgrupp. Alla böckerna är utgivna det år som tävlingen pågår. Barnen kan var och en rösta på totalt 5 böcker. Runt 40 000 barn deltar årligen i röstningen.

utan ord. Människor kan således förstå hur andra känner genom att tolka deras ansiktsuttryck vilka, av många forskare, anses vara medfödda (Damasio, 1999; Ekman, 2016; Evans, 2010; Kåreland, 2009).

Det finns dock en viss oenighet bland forskare om vilka och hur många känslor som kan räknas till de primära emotionerna. Paul Ekman (2016) har undersökt vilka grundkänslor forskare enas om inom känslorforskningen. Resultatet visade följande: 91% ansåg att ilska var en grundkänsla, 90% rädsla, 86% avsmak, 80% ledsenhet, 76% glädje och ca 45% ansåg att förvåning var en av grundkänslorna. Flera forskare stödjer Ekmans (2016) resultat (Damasio, 1999; Kåver, 2009).

För att begränsa studiens omfång samt säkerställa att resultatet blir så fritt som möjligt från egna tolkningar studeras endast grundkänslorna glad, ledsen, rädd, arg, avsmak och förvånad. Dessa känslor skapar ansiktsuttryck det är svårt att ta miste på samt anses tillhöra de primära emotionerna av flest forskare.

5.5 Avgränsningar

Endast känslouttryck som uttrycker karaktärens egna känslor har räknats med. För att göra kodningen genomförbar har vissa avgränsningar fått göras vilka redovisas nedan. Följande känslouttryck i text räknas inte med:

- Negationer så som, ”inte ett dugg mörkrädd”, ”inte alls rädd” eller ”inte roligt”, då det är svårt att veta vilken känsla texten syftar på.
- Önskvärda känslor som ”Om han kunde göra pappa glad?” (Flyg! Alfons Åberg) då dessa uttrycker en önskan om en känsla och inte en faktisk känsla.
- Känslord som ingår i en fråga exempelvis ”Varför sitter du här och ser så dystert ut?” (Frippe lagar allt) då det inte går att avgöra om karaktären verkligen känner som det påstås i texten.

5.6 Resultatets struktur

Resultatet presenteras i nästkommande tre kapitel vilka uppdelats efter studiens tre frågeställningar. Resultatet av undersökningen analyseras med utgångspunkt i genussystemet och ur ett normkritiskt perspektiv. Analysen tar avstamp i den kvantitativa innehållsanalysen,

som presenteras i tabell 1, där känslouttryck i text och bild räknats. För att tydliggöra vad som visat sig i studien presenteras olika figurer i den löpande texten, baserade på resultatet i tabell 1. Figurerna kompletteras av mer utförande analyser.

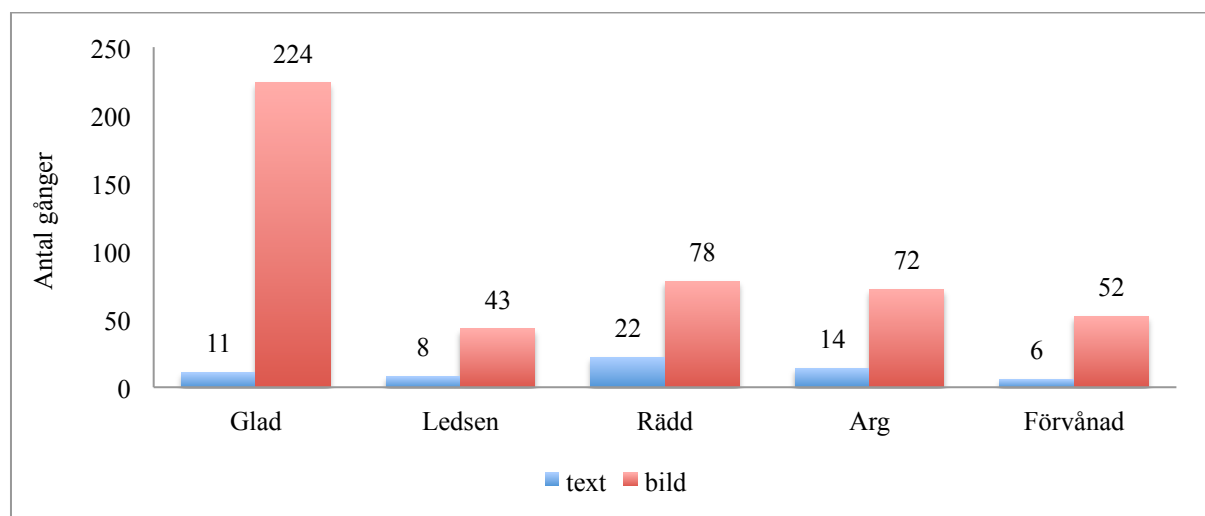
6 Känslornas uttryck i text och bild

I detta kapitel undersöks känslornas uttryck både textuellt och bildligt. I tabell 1 nedan presenteras resultatet från den kvantitativa delen av undersökningen, därefter undersöks hur känslornas uttryck skiljer sig åt mellan text och bild vilket följs av en kategorisering av känslornas uttryck för att tydliggöra olikheter. De karaktärer vars känslouttryck räknats i materialet är till antal 26 män, 19 kvinnor, 10 pojkar och 10 flickor.

	Text (antal gånger)				Bild (antal gånger)			
	Man	Pojke	Kvinna	Flicka	Man	Pojke	Kvinna	Flicka
Glad	6	4	1	0	65	71	45	43
Ledsen	7	0	1	0	20	11	7	5
Rädd	7	9	4	2	16	28	20	14
Arg	6	3	5	0	24	18	10	20
Förvånad	5	0	1	0	20	17	7	8
Totalt:	31	16	12	2	145	145	89	91

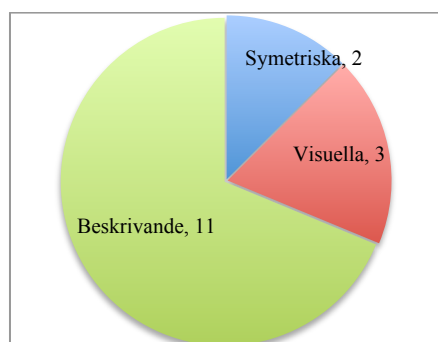
Tabell 1 Totala antalet känslouttryck i text och bild uppdelat efter bilderboks-karaktärernas kön och ålderskategori. Avsmak redovisas inte i tabellen, då den endast förekommer en gång i bild.

6.1 Hur uttrycks känslor i materialet?

Figur 1 Känslouttryckens fördelning i bild och text

I detta avsnitt studeras hur känslorna uttrycks och kommuniceras i materialet. För att synliggöra vilka uttryck känslorna tar delas böckerna upp efter hur känslor visas och beskrivs i text och bild samt hur dessa element samverkar. Kategorierna är inspirerade av Nikolajevas (2000) uppdelning av bilderböcker som grundar sig på hur text och bild kommunicerar med varandra. Det bör sägas att alla böcker i materialet illustrerar känslor många fler gånger på bild än de benämns i text. Totalt skrivs känslornas namn ut 61 gånger i text men visas 470 gånger i bild. För varje gång en känsla benämns i text har en känsla visats 7,704 gånger i bild (antal känslouttryck sammanlagt i bild delat på känslouttrycken i text). Även om känslorna sällan benämns vid namn tycks de ändå vara en central del av berättandet då bilderna nästan alltid illustrerar karaktärernas känslolägen trots att det finns mycket annat i texten som skulle kunna illustreras. I följande avsnitt kategoriseras känslouttrycken in i symmetriska, visuella och beskrivande. Det bör tilläggas att kategoriseringen inte är ett mål i sig utan syftar till att synliggöra skillnader mellan känslouttrycken, många av böckerna skulle kunna hamna under fler än en kategori. Kategoriseringen grundas på hur bildliga och textuella känslouttryck samspelar i böckerna och namnen på kategorierna är tänkta att tydliggöra hur samverkan mellan bild och text ser ut i kategorin.

Figur 2 Böckerna kategoriserade efter känslornas uttryck i text och bild

6.1.1 Symmetriska

Precis som det låter finns det en symmetri mellan bildliga och textuella känslouttryck i denna kategori. Karaktäristiskt är att känslorna benämns vid namn samtidigt som bilden illustrerar känslouttrycket.¹⁰ Ju enklare berättelsen och bilderna är desto lättare blir det att skapa en symmetri där bild och text beskriver och förmedlar samma känsla.

¹⁰ Denna genre skulle kunna liknas vid Nikolajevas (2000) kategori symmetrisk bilderbok.

Flyg! Sa Alfons Åberg kan placeras under denna kategori då bokens bild och text kompletterar varandra. Bilderna förmedlar samma känsla både med och utan att texten läses och vice versa. I de fall karaktärerna uttrycker en känsla som inte nämns vid namn, uttrycks det textuellt på andra sätt som går att koppla direkt till känslan. Exempelvis namnges sällan glädje men istället beskriver texten att de skrattar eller leker med varandra.

I denna kategori är det vanligt förekommande att känslan namnges en gång för att sedan behandlas på flera kommande bilder¹¹. Detta kan man se i *Pelle i djungeln* när texten skriver ut att Pelle är arg på en av de fyra bilder som illustrerar Pelles ilska.

6.1.2 Visuella

Denna kategori skiljer sig från de två andra på så vis att känslorna är helt frånvarande i texten. I de båda andra kategorierna beskrivs ofta vad karaktärerna känner eller tänker men i denna kategori beskriver texten istället vad karaktärerna gör eller vad som händer. Känslorna varken benämns vid namn eller beskrivs på något annat vis i texten. Detta betyder dock inte att böckerna saknar känslouttryck. När texten beskriver vad karaktärerna gör illustrerar bilderna karaktärernas ansiktsuttryck vilket synliggör deras känslolägen.

I materialet finns två böcker om Frippe och hans farbror vilka kan placeras i denna kategori då texten varken namnger eller beskriver känslor. Istället bygger böckerna i stort sett endast på repliker. Ett exempel på detta är när Frippe fått ta över sin farbrors verkstad för en dag och den första kund kommer texten lyder: ”-Min första kund! säger Frippe.”. Bilden illustrerar Frippe med ett stort leende på läpparna och ett kroppsspråk som även det visar känslan glad (Frippe lagar allt, s. 5). Det är ingen tvekan om att Frippe är glad över att det kommer en kund och i bakgrunden syns hans farbror, även han glatt leende. Här fyller bilden det tomrum som den känslomässigt neutrala texten lämnar. Då texten inte ger någon information om känsloläget hos karaktärerna skulle bilderna kunna illustrera vilka känslouttryck som helst utan att den textuella berättelsen hade påverkats. I detta fall hade bilden exempelvis kunnat illustrera en ledsen Frippe vilket hade lett till en helt annan berättelse bildligt men inte påverkat texten. Således behöver endast bilden granskas för att ta del av känslouttrycket.

¹¹ Detta kan ses som positivt då Nikolajeva (2000) menar att redundans alltid leder till att det allmänna intrycket minskar.

6.1.3 Beskrivande

Detta är den mest förekommande typen av känsluskildring i materialet. Här beskriver texten känslöstämningarna genom att benämna känslorna med namn eller med synonymer medan bilderna illustrerar karaktärernas känslotillstånd. Det som särskiljer kategorin från de andra är att texten ofta beskriver karaktärernas inre känslovärld på ett skönlitterärt och ibland nästan poetiskt vis. Text och bild används som komplement till varandra för att förmedla känslan och skulle därigenom inte förmedla samma känsla utan varandra.

I min analys av böckerna har jag, med inspiration från Nikolajeva (2004) och Rhedin (2001), identifierat ett antal olika stilgrepp. Stilgreppen bör ses som ett raster som kan läggas på materialet för att synliggöra olika typer av känslouttryck och är inte tänkt att kategorisera böckerna då flera av de olika stilgreppen kan förekomma i en och samma bok. Nedan går jag igenom de olika stilgreppen samt ger exempel på hur de kan se ut i böckerna när känslorna uttrycks i text och bild.

Tänker...

Ett stilgrepp för att skildra känslor är att beskriva vad någon tänker istället för att klä känslan med ord. Stilgreppet används flitigt i *Gittan och gråvargarna* och visar sig redan i bokens inledande mening. Bilden illustrerar en situation på förskolan där flera barn klättrar upp på taket till ett litet lekhus för att sedan hoppa ner. Gittan sitter nedanför och leker med sanden samtidigt som hon tittar upp mot de andra barnen och ser lite rädd ut. Samtidigt lyder texten till bilden: ”Gittan är en sån¹² som inte klättrar på tak. För man kan ramla ner. Eller tappa sin sko, tänker Gittan.” (Gittan och gråvargarna, sid 1). Texten fortsätter genomgående att beskriva vad Gittan tänker i olika situationer samtidigt som Gittans ansiktsuttryck visar vad hon känner när hon tänker som hon gör. Genom att beskriva vad karaktärerna tänker och samtidigt illustrera ansiktsuttrycket tankarna skapar, förmedlas både vad som orsakade känslan, tanken, men även vilka uttryck känslan tar i kroppen. Detta skapar ibland ett tydligt känslouttryck men i andra fall är det oklart vilken känsla som uttrycks då den inte benämns vid namn.

¹² Direktcitrat från boken med tillhörande stavfel.

Känslouttryck i metaforer

I andra fall beskriver texten hur karaktärerna upplever känslor. Ett exempel på detta stilgrepp finns i *När Findus var liten och försvann* (s. 4) när Pettson för första gången får se Findus lyder texten: ”...det kändes i honom som när man drar upp rullgardinen en sommarmorgon och det varma solljuset strömmar in.”. Samtidigt visar bilden Pettson med uppspärade ögon och mun som tittar ner på en liten kattunge, Findus. Istället för att ge känslan ett namn beskriver texten hur Pettson upplever den med hjälp av metaforer samtidigt som bilden illustrerar Pettsons känsloläge. Detta öppnar upp för tolkningar och låser inte känslouttrycket vid en specifik känsla utan möjliggör för läsaren och lyssnaren att tolka uttrycket utifrån egna erfarenheter.

Stilgreppet skiljer sig från de övriga på så vis att det utgår ifrån hur karaktärerna upplever känslan och inte utifrån yttre, synliga saker som påverkar. För att skildra känslorna används även ett helt annat språkbruk med poetiska, utsmyckande, metaforiska beskrivningar av känslolägen som mer skulle kunna liknas vid vuxenlitteraturens skildringar av känslor.

Replikernas typsnitt

Textens typsnitt är något som användas på olika sätt för att förstärka bland annat känslor i berättelsen. I böckerna om Snurran, en kattflicka som älskar ketchup, används detta flitigt. Exempelvis när Snurran inte får sin ketchup lyder texten: ”-NEJ! JAG MÅSTE HA MIN KETCHUP. JAG KAN INTE LEVA UTAN MIN MUMSIGA KETCHUUUUUUUUUP!” och bilden visar samtidigt en skrikande Snurran (*När Snurran äter ketchup*, s. 13). Ett annat exempel går att hitta i *Gittan och gråvargarna* där det finns en vuxen pedagog på förskolan som ideligen utbrister ”OH, SÅ ROLIGT!” samtidigt som hon illustreras med ett stort leende på läpparna. I *Mamma Mu åker rutschkana* (s. 15) har texten istället kursiverats för att förstärka Mamma Mus förvåning: ”-Va! Men oj! Titta Kråkan!”.

I alla exemplen ovan ändras typsnittet för att förstärka utvald text men en annan sak de har gemensamt är att de är i replikform. Replikerna kan givetvis förmedla en mängd annan information än känslouttryck men används ofta för att ge uttryck åt karaktärernas känslolägen. Speciellt känslan förvånad förmedlas vanligtvis genom replikerna när ord som ”OJ!” eller ”nämen” skrivs ut.

Färgsättning

Färgsättning är ett annat sätt att visuellt förstärka känslouttryck. Exempelvis används färgen röd i karaktärernas ansikten för att förstärka ilska eller färgen vit för att illustrera rädsla. Även rött runt ögonen på någon som gråtit eller rosiga kinder på någon som uttrycker glädje har visats i materialet.

Men färgsättning kan även användas som ett filter på hela bilden eller boken för att skapa känslöstämningar¹³ där olika färgval och nyanser representera olika stämningar. När rädsla illustreras är det oftast mörka bilder med dova färger, vid glädje är bilderna vanligtvis ljusa och färgglada. Detta syns tydligt i *Sagan om den underbara familjen Kanin och monstret i skogen* som handlar om familjen Kanin som bor i ”den underbara delen av skogen” och ett monster som ”bor i den fruktansvärda delen av skogen”. Den underbara delen av skogen är illustrerad i ljusa nyanser av grönt, blått och rosa. I denna del skrattar träden, det flyger runt fjärilar, allt är ljust och vackert. Den fruktansvärda delen av skogen är illustrerad i mörkare färgtoner som svart, mörklila och grått. Här ser träden farliga ut med vassa tänder och hemska figurer döljer sig bakom träden och i dess hålor. Detta sätt att använda sig av färger syns i flera av böckerna.

En norm framstår extra tydlig när något bryter mot den vilket *Gittan och Gråvargarna* gör genom att färgerna används på motsatt vis. I början av boken, när Gittan är rädd, går bilderna i ljust gula toner för att övergå i mörka nyanser när Gittan en stund senare tappar bort sig i skogen och träffar Gråvargarna. Mörka färger förknippas vanligtvis med fara och rädsla i böckerna men Gittans ansiktsuttryck visar tydligt glädje samtidigt som tonerna på bilden går i mörka färger. I boken används således färgerna på ett normbrytande sätt genom att ha ljusa färger vid rädsla och mörka vid glädje. Detta ställer föreställningarna om vad som är farligt och inte på ända.

Biroller

Biroller förekommer i alla böckerna och påverkar känslouttrycken på olika vis. I materialet har biroller både använts visuellt, för att ge uttryck åt många känslor på samma uppslag, och för att skapa en kontrapunkt till huvudrollsinnehavarens känslouttryck.

I *Gittan och Gråvargarna* utnyttjas det faktum att gråvargarna är många. I vissa fall ger

¹³ Alla de böcker som gavs ut runt 1979 om barndomens mörkare sidor var illustrerade i svart vitt (Rhedin, 2004).

alla vargar i gruppen uttryck för samma känsla vilket skapar ett starkt enhetligt känslouttryck och gör att vargarna i dessa fall kan ses som en kollektiv biroll. I andra fall skiljer sig vargarnas känslouttryck åt vilket ger fler känslouttryck på samma bild. I dessa fall kan vargarna istället ses som unika individer som alla påverkas olika av det som händer i berättelsen.

I *Sagan om den underbara familjen kanin och GODISTROLLET* används birollerna likt en kuliss eller ett filter då de förstärker känslan i berättelsen visuellt genom att alla biroller illustreras i samma färgnyans samt ger uttryck för samma känsla. På flera sidor i boken täcker birollernas bruna dova färger bakgrunden vilket förstärker det skrämmande och farliga i berättelsen. Även här anges inte birollernas kön vilket gör att deras känslouttryck inte går att placera in i genussystemet eller i normer kring känslor.

En typ av biroll som syns i flera böcker är ”det lilla barnet”. Birollen är vanligtvis mindre till storlek än övriga karaktärer och ger oftast uttryck för andra känslor. I böckerna om Snurran figurerar ett litet syskon, utan könsbenämning, i bildernas utkant ständigt glad vad som än händer i berättelsen. Detta skapar en kontrapunkt, motsats, till känslan arg berättelserna ofta ger uttryck för. Ur ett normkritiskt perspektiv är det lilla barnets känslouttryck normbevarande då små barn vanligen förväntas vara glada och ovetandes om vad som sker runt omkring dem.

7 Käslornas utrymme i relation till varandra

I förra kapitlet besvarades frågeställningen hur känslor uttrycks textuellt och bildligt i materialet. I detta kapitel studeras vilket utrymme känslorna får i relation till varandra i syfte att synliggöra vilka normer kring känslor materialet speglar.

7.1 Glädje som norm

Figur 2 visar att glad är den mest representerade känslan på bild, men när det textuella resultatet granskas närmare syns att glad, trots att känslan dominerar bilderna, nämns mindre i text än både rädsla och ilska.

Rädsla är den känsla som beskrivs mest i text och har även jämnast förhållande mellan text och bild.¹⁴ Rädsla är en central känsla i många av materialets berättelser. En vanlig dramaturgi är att huvudrollsinnehavaren först är glad, därefter rädd för något som händer eller utspelar sig för att slutligen bli glad igen när det farliga försvunnit eller problemet lösts. Även om berättelsen kretsar kring känslan rädd kan förvånande nog glädje illustreras mer frekvent på bilderna. Nedan beskrivs två exempel.

I *Gittan och gråvargarna* befasts redan på första sidan att berättelsen kretsar kring Gittans rädsla. Trots det illustreras Gittan glad (7) fler gånger än rädd (4). I *Adjö, herr Muffin* beskrivs det sjuka marsvinets, herr Muffins, långsamma bortgång och död. Trots att boken handlar om döden, vilken förknippas med sorg och ledsamhet, illustreras huvudkaraktären glad lika många gånger som ledsen.

Som nämndes tidigare namnges rädsla oftare i text än glädje vilket synliggörs i följande exempel.

I *Sagan om den underbara familjen kanin och monstret i skogen* handlar berättelsen i huvudsak om känslan rädd och huvudrollsinnehavaren, lillebror kanin, illustreras även rädd (14) fler gånger på bild än glad (9). I det textuella uttrycket benämns Lillebrors rädsla tre gånger men hans glädje benämns aldrig. I *När Findus var liten och försvann* illustreras Findus rädd (3) färre gånger än glad (18) ändå uttrycks Findus rädsla (4) dubbelt så många gånger än hans glädje (2). När det kommer till att visa glädje på bild men inte benämna känslan i text sticker *Hästfesten* ut där glädje illustreras 29 gånger utan att benämnas eller beskrivas på

¹⁴ Rädsla är den grundkänsla som får flest träffar om man söker på Malmö stadsbibliotek.

annat sätt i texten en enda gång däremot benämns en av hästarnas rädsla vid namn i texten.

Ur ett normkritiskt perspektiv kan glädje betraktas som det normala känsloläget i materialet, karaktärernas grundkänsla, det normala tillståndet som karaktärerna alltid kommer tillbaka till och som alla andra känslor bryter emot. Glädje förefaller vara så förgivet tagen att känslan inte behöver benämnas vid namn till skillnad mot andra känslor som sällan illustreras utan att benämnas i texten. Den glädje karaktärerna ger uttryck för behöver dock inte nödvändigtvis förknippas med lycka eller ens med glädje. Genom att le visar vi andra medmänniskor att vi är vänligt inställda till dem. Att le är således även en social kod, ett socialt beteende och inte alltid kopplat till känslan glad.

7.2 När förväntade känslouttryck uteblir

Även om de flesta av böckerna visar ett varierat känsloregister uteblir ibland förväntade känslouttryck. Exempelvis blir inte Gittan i *Gittan och Gråvargarna* rädd för Gråvargarna som vanligtvis starkt förknippas med fara i böcker och sagor för barn.

I böckerna om Frippe och hans farbror uteblir också förväntade känslouttryck. Båda böckerna handlar om när Frippe lär sig nya saker som att måla eller sköta farbroderns verkstad. Då böckerna tillhör kategorin *visuella* känslökildringar benämns inga känslor i texten. Ingen av böckerna illustrerar Frippe som arg eller ledsen i samband med hans misslyckanden. I *Frippe lagar allt* verkar Frippe ändå medveten om sin okunskap då han vartefter sina misslyckanden skriver upp det han inte kan laga på en skylt utanför verkstaden. Detta gör att hans totala avsaknad på ilska eller ledsamhet framstår som ännu märkligare. Även förväntade känslor hos de vuxna karaktärerna uteblir då ingen blir det minsta arg eller ledsen när Frippe misslyckats med att laga det han åtagit sig. Inte heller Castor, farbrodern, visar någon form av ilska när Frippe, i *Frippe lagar allt*, spiller färg och totalt förändrar kundernas inlämnade föremål.

Även Alfons pappa i *Flyg! sa Alfons Åberg* saknar ilska eller irriterade uttryck när Alfons, trots att pappan uttrycker att han vill vara ifred, upprepade gånger försöker få pappan att leka. En pappa som däremot visar sin frustration över barnets störande beteende är Snurrans pappa. I *Snurrans städar* är det Snurran som saknar ett förväntat känslouttryck då hon inte alls låter sig påverkas av pappans bannor.

I dessa böcker tycks det finnas en sensmoral som menar att vuxna inte bör bli arga och blir de arga så skämtas det bort. Snurrans totala ignorans gentemot pappans ilska förminskar

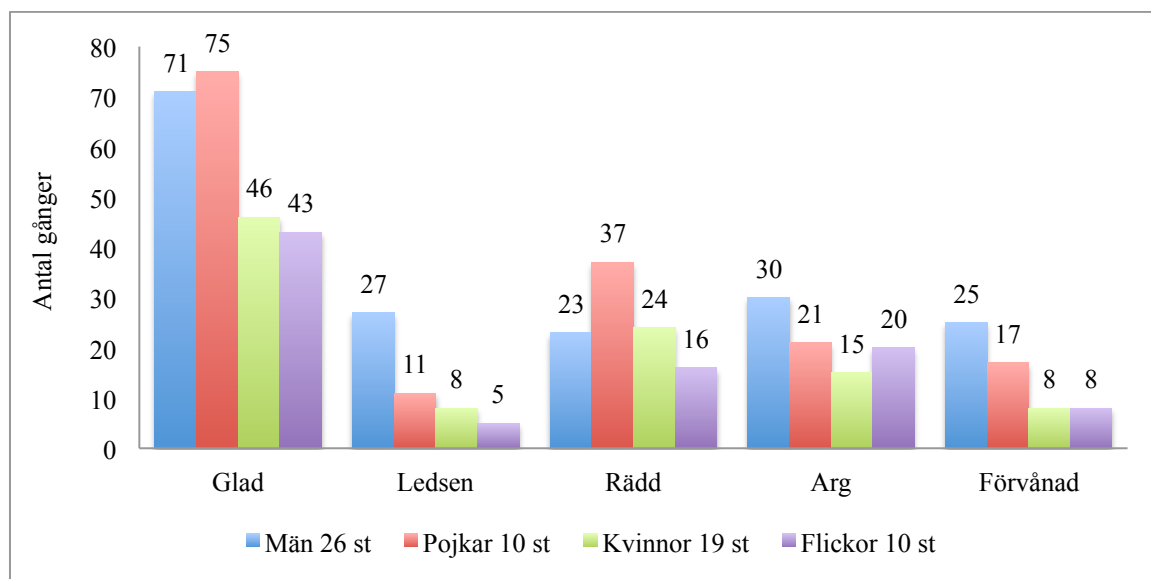
den och gör den till ett humoristiskt inslag. Detta vittnar även om normer kring hur föräldrar förväntas bete sig och kan även tänkas ha en fostrande inverkar på de vuxna som läser boken. Samtidigt skapas en bild av ett barn som aldrig visar ledsamhet eller ilska trots att det misslyckas, gör fel eller får bannor av sina föräldrar. Ledsen är också den känsla som visas minst på bild i materialet, om glad är normen så är ledsen undantaget.

8 Känslostyrck i relation till kön och ålder

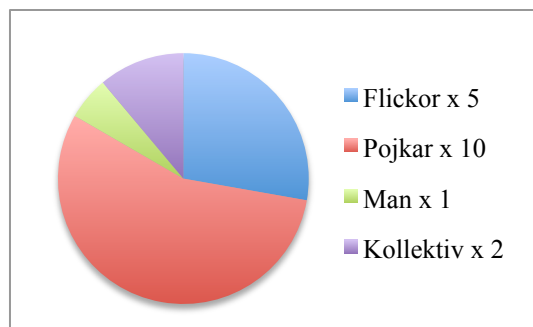
I de föregående kapitlen har känslornas uttryck i text och bild granskats samt vilket utrymme känslorna får i relation till varandra. I detta kapitel besvaras frågeställningen hur känslorna uttrycks i förhållande till karaktärernas kön och ålder. För att besvara frågan redogörs först för hur kön och ålder fördelats mellan karaktärerna i syfte att skapa en djupare förståelse för det kvantitativa resultatet. Därefter granskas hur barns respektive vuxnas känslostyrck skildras ur ett normkritiskt perspektiv, vilket följs av en jämförelse mellan vuxna och barns känslostyrck. Ovan nämnda avsnitt har fokus på *bildliga* uttryck varav det sista avsnittet slutligen undersöker *texten* närmare utifrån Nikolajevas (2000) hypotes att manliga känslostyrck namnges mer i text än kvinnliga.

8.1 Karaktärerna

I detta avsnitt undersöks karaktärernas känslostyrck närmare. För att ge figur 3 ytterligare en dimension redogör figur 4 för *huvudrollsinnehavarnas* kön och ålderskategori.

Figur 3 Antal känslostyrck i text och bild sammanlagt i förhållande till antalet bilderboks-karaktärer uppdelat efter kön och ålderskategori.

Figur 4 Huvudrollsinnehavare uppdelade efter kön och ålderskategori.

I figur 3 synliggörs för det första att det finns mer än dubbelt så många vuxna karaktärer (45) i böckerna som det finns barnkaraktärer (20), för det andra att räknade känslouttryck är jämnt fördelade kategorierna emellan. En orsak till att det finns så många vuxna karaktärer kan vara att många av böckerna porträtterar en heteronormativ familj med både en mamma och en pappa. Trots antalet vuxna karaktärer har barns känslouttryck räknats nästan lika många gånger som de vuxnas vilket kan bero på att berättelserna vanligtvis kretsar kring barnets upplevelser och att föräldrarna ofta benämns som grupp.

En iakttagelse är att antalet mammor och pappor skiljer sig åt. I de fall berättelsen handlar om en familj är familjen alltid heteronormativ, har både en mamma och pappa även om de kan vara skilda. Det finns dock flera böcker med endast en fadersgestalt representerad, men ingen av böckerna skildrar en mamma utan en tillhörande pappa. Förvånande nog är det endast i *Flyg! sa Alfons Åberg* där fadersgestalten är en pappa. I böckerna om Frippe är fadersgestalten en farbror och i *När Findus var liten och försvann* (s. 5) kallas Pettsson för mamma istället för pappa. När Pettsson får Findus av sin väninna utbrister hon ”Du får ta hand om honom och bli hans nya mamma.”. Givetvis hade antalet mammor och pappor skiftat om urvalet varit ett annat men med tanke på studiens omfång blir iakttagelsen ändå relevant.

En påtaglig skillnad som visats i tabell 1 är att karaktärer av manligt kön har fler räknade känslouttryck (337) än de av kvinnlig karaktär (193), det visade sig dock finnas fler skillnader mellan könen känslouttryck i materialet vilket analyseras i följande avsnitt.

8.2 Övervinna rädslor eller bekämpa ett monster?

Äventyrsböcker är ett vanligt inslag i barnlitteraturen och så även i studiens material (Kåreland, 2001). Alla äventyrsskildringarna i materialet kretsar kring känslan rädd, två av

dem har en flicka i huvudrollen och fem en pojke. I berättelserna bekämpar och övervinner barnen olika faror men *känslouttrycken* och *farorna* skiljer sig åt beroende på könstillhörighet.

I äventyr med pojkar i huvudrollen finns alltid skurkar, monster eller annat skrämmande och farligt yttre hot pojkarna ska bekämpa. Exempelvis besejrar Lillebror Kanin ett godistroll i den första boken om den underbara familjen kanin och ett monster i den andra, i *Pelle i djungeln* räddar Pelle en apa genom att skrämma iväg tjuvskyttarna som fångat henne och Alfons slåss emot rymdvarelser. I berättelserna framställs pojkarna som rädda för dessa yttre hot men deras modiga agerande gör att monstren antingen blir snälla eller så ser pojkarna till att skurkarna aldrig mer kommer göra om sina misstag.

I figur 4 syns en markant skillnad i känslouttrycken då rädsla räknats betydligt mer hos pojkar (37) än hos flickor (16). Även om rädsla är en central del i äventyrsskildringar med både pojkar och flickor i huvudroll så är pojkars rädsla en mer central del i händelseförloppet och uttrycks på ett mer dramatiskt vis i pojkars äventyr till skillnad emot flickors vilket exemplifieras i följande exempel. Detta kan tänkas spegla samhällets normer där pojkar förväntas hamna i fler farliga situationer och därför bör lära sig gå emot sin rädsla och göra sådant de är rädda för.

Medan pojkarnas rädsla förstärker det hemska och spännande i berättelsen förstärker flickors rädsla i vissa fall pojkarnas mod. Detta syns exempelvis i *Sagan om den underbara familjen Kanin och monstret i skogen* där lillebror Kanins, huvudrollsnehavaren, lillasyster illustreras som rädd även när lillebror Kanin inte är det. Då lillasyster är en biroll kan detta tolkas som ett av de stilgrepp, som beskrevs tidigare, där biroller används för att förstärka känslan och i detta fall förstärker flickans rädsla pojkens mod. Även i *Pelle i djungeln* förstärks skillnader mellan könen då apan Pelle räddar är av kvinnligt kön. Pelle skrämmer iväg männen som fångat apan vilket lär dem en läxa. I båda exemplen förstärks dikotomin mellan könen vilket upprätthåller genusystemet och reproducerar normer, där pojkar ses som modiga och flickor som rädda.

I äventyrsskildringar med flickor i huvudrollen bekämpar flickorna inga yttre hot utan övervinner istället sina inre rädslor. Detta syns exempelvis i *Gittan och gråvargarna* där första bilden illustrerar hennes rädsla för att klättra upp på lekstugans tak. En bit in i boken går Gittan vilse i skogen och träffar en flock Gråvargar. Istället för att bli rädd blir Gittan vän med Gråvargarna. Den sista bilden i boken illustrerar Gittan ståendes uppe på lekstugans tak med händerna upp i luften och ett leende på läpparna, hon vågade till slut! Även om berättelsen spelar på känslan rädd så görs det inte på samma dramatiska vis som när pojkarna

är i huvudrollen istället ligger rädslan mer i bakgrunden och uttrycks inte så tydligt.

Ytterligare en äventyrsskildring med en flicka i huvudrollen är *Spyflugan Astrid*. Berättelsen handlar om en spyfluga vid namn Astrid som en kväll rymmer hemifrån trots förmaningar om den världen där utanför. I berättelsen framställs dammsugaren och kylskåpet som två yttre hot. När Astrid, trots varningar, fastnar i kylskåpet skildras hon som ovetandes om vad som sker runtomkring. Ändå klarar hon sig undan faran men har lärt sig en läxa och lovar sig själv att aldrig mer göra om sitt misstag. Även denna berättelse skildrar rädsla på ett mer försiktigt vis och handlar om en inre utveckling istället för en kamp mot yttre hot eller faror. Till skillnad mot *Pelle i djungeln* där Pelle läxar upp skurkarna är det i denna bok Astrid själv som får lära sig en läxa.

I dessa två böcker sätter sig flickorna upp emot vuxna, rymmer och besöker förbjudna platser vilket ur ett normkritiskt perspektiv kan tolkas som normbrytande då resten av materialet vanligtvis porträtterar flickor som snälla, rädda och försiktiga. När de äventyrliga flickornas beteende jämförs med pojkarnas i samma kategori synliggörs en dikotomi dem emellan då pojkar bekämpar yttre hot medan flickor övervinner inre rädslor. Dessutom skildras könens känslouttryck, rädsla, på olika vis då pojkar framställs rädda på ett dramatiskt vis och flickor på ett stillsamt sätt, eller så kan flickors rädsla till och med ge en förstärkning till pojkarnas mod. Detta kan tänkas återspegla samhällets normer där pojkar förväntas bekämpa yttre hot med fysiskt våld och flickor förväntas utveckla sitt inre känsloliv och antas kunna prata om och hantera sina rädslor.

En äventyrsskildring som sticker ut från normen är *När Findus var liten och försvann*. Berättelsen handlar om när Findus, som liten kattunge, precis kommit till Pettson. En dag går Findus vilse bakom huset varpå den stora grävlingen kommer. Findus blir så rädd att han gömmer sig men blir tillslut hittad av Pettson som först tröstar och därefter stöttar honom i att, trots sin rädsla, utforska området. Om platsen bakom huset och grävlingen ses som yttre hot kan Findus beteende å ena sidan liknas vid en pojkes i en äventyrsskildring, han bekämpar yttre hot. Å andra sidan kan Findus utforskande av området bakom huset liknas vid en flickas i en äventyrsskildring då han trots sin rädsla utforskar området och således utkämpar en inre strid mot sina känslor. Grävlingen framställs visserligen som ett yttre hot men Findus besegrar den inte vilket normen brukar vara i äventyrsskildringar om pojkar. Även det faktum att Findus illustreras gråtandes när han av rädsla gömmer sig för grävlingen blir unikt i sitt sammanhang och strider samtidigt mot normer om hur pojkar skildras i böckerna.

8.3 Arga flickor?

När känslouttrycket arg granskas bland huvudrollsinnehavarna i böckerna visar det sig att ilska räknats nästan lika många gånger hos flickorna (20) som hos pojkarna (21) trots att det finns färre flickor (5) med huvudroll än pojkar (8).

Av flickornas ilska är det dock de två böckerna om kattflickan Snurran som står för nästan alla känslouttryck (16). Med sitt ilskna, busiga, uttrycksfulla beteende bryter hon mot normer kring hur flickor beter sig i böckerna. Den första boken om Snurran fick hård kritik av lektörer vilket ledde till att det inte köptes in så många exemplar till de Svenska biblioteken (Kåreland, 2009). Boken fick däremot odelat positiv kritik i dagspressen och blev även ett uppskattat inslag, av både barn och pedagoger, på förskolor. En undersökning påvisade att barn hade svårt att avgöra om Snurran var en pojke eller en flicka. Efter att ha granskat framsidan var barnen säkra på att Snurran var flicka men när de läst boken trodde de att Snurran var en pojke (Kåreland, 2009). Då böckerna är skrivna i förstaperson benämns sällan kön vilket kan tänkas göra det svårt för barnen att bestämma könstillhörighet. Det kan även tänkas att Snurrans ilska framtoning eller att hon illustreras utan kläder och andra tydliga könsattribut vilseleder barnen att tro att Snurran är en pojke. Utifrån genussystemet är manlighet normen, alltså placeras Snurran som pojke då hon inte tydligt ger uttryck för motsatsen. Snurran bryter således mot rådande normer kring flickors känslouttryck, klädsel och beteende. Böcker med en arg upprorisk flicka i huvudrollen är inget nytt fenomen men har alltid dragit uppmärksamhet till sig.

En annan normbrytande bok med en flicka¹⁵ i huvudrollen är *Kan man...* (2004). Den handlar om en nyfiken flicka som testar aktiviteter, vanligtvis förknippade med pojkar, som att spela hockey, åka skateboard nerför en trapp eller leka med en bormaskin men utgången blir alltid att hon skadar sig väldigt illa. Illustrationerna är spektakulära med mycket blod och trasiga kroppsdelar. Bokens ironiska, groteska och komiska drag är i materialet unikt för sitt slag.

I båda ovanstående exempel bryter flickornas beteenden och känslomönster normer som upprätthåller dikotomin mellan könen. Det finns inga böcker i materialet som porträtterar flickor som flickiga istället framställs de mer som ”pojke-flickor”. Berättelser om normbrytande pojkar lyser med sin frånvaro. Detta vittnar om att materialet utgår från det

¹⁵ Det bör påpekas att texten aldrig skriver ut att huvudrollen är en flicka men bilden illustrerar huvudrollsinnehavaren med långt hår med en stor rosett i, baddräkt och andra kvinnliga attribut vilket medfört att karaktären tolkats som en flicka.

manliga som norm i linje med genussystemet. Även om flickorna bryter mot normer kring kön och genus bidrar inte deras agerande till ett uppluckrande av dikotomin mellan kön eller genus. Då flickorna i materialet uteslutande visar upp ”manliga” beteenden, bryter de inte dikotomin i sak, de gör manligt genus trots att de har kvinnligt kön. Dikotomin kan brytas ner eller luckras upp exempelvis genom att samma karaktär uppvisar beteenden som hör till både manligt och kvinnligt genus.

När flickornas beteende påminner om pojkars bidrar flickornas normöverskridande samtidigt till att bekräfta den manliga normen. Berättelserna skapar således inte mer plats att vara emellan eller tillhöra båda av dikotomins två motpoler.

8.4 Rädsla kvinnor

I tidigare avsnitt studerades skillnader mellan barnkaraktärernas känslouttryck med fokus på ilska och rädsla. Resultatet visade att Snurran stod för nästan alla ilska uttryck och att flickans rädsla i vissa fall förstärkte pojkens mod. Dessutom framkom att karaktärer som är pojkar ger mycket uttryck för rädsla men sällan för ledsnad. När samma känslouttryck granskas hos de vuxna karaktärerna ser det annorlunda ut. Kvinnliga karaktärer visar rädsla (24) mer än manliga (23) samtidigt uttrycker män oftare ilska (30) än kvinnor (15). Det finns fler manliga karaktärer (26) än kvinnliga (19) i böckerna. I detta avsnitt exemplifieras skillnader mellan könens känslouttryck genom att jämföra olika karaktärer.

Ett uttryck för manlig ilska syns hos tomten i *Sagan om den underbara familjen kanin och monstret i skogen*.¹⁶ Tomten tycker att lillebror Kanin borde få smisk men visar ändå omsorg genom att hjälpa honom att hitta hem. En kvinnlig motsvarighet syns i *Spyflugan Astrid* där en ilsken faster varnar Astrid för farligheter. Känslouttrycken skiljer sig åt mellan mannen (tomten) och kvinnan (fastern). Kvinnan hotar aldrig med våld utan skäller och försöker få Astrid att lyda genom avskräckande exempel. Ytterligare en skillnad i uttryck är att kvinnan visar glädje när Astrid klarar sig undan faran vilket helt saknas hos hennes manliga motsvarighet, tomten. Kvinnans glädje gör att hennes ilska vittnar om en omsorgsfull oro. Även mannens ilska kan tänkas grunda sig i en omsorgsfull oro för barnet, men då han inte uppvisar någon glädje framstår hans ilska som mindre sympatisk. Mannen vill förvisso hjälpa barnet men verkar inte vara kapabel att uttrycka andra känslor än ilska, till skillnad från

¹⁶ *Sagan om den underbara familjen Kanin* är böcker som tydligt hämtar inspiration från gamla folksagor men tillför en modern twist genom att skriva berättelserna vilket adderar humor.

kvinnan som visar upp ett rikare känslspektrum.

Även i böckerna om Snurran visar mamman upp ett rikare känsloliv än pappan som illustreras arg på nästan alla bilder. Snurrans föräldrar vill båda att hon ska göra som de säger, städa sitt rum och äta sin mat. Skillnaden mellan könen är att pappan ilsket uttrycker en önskan om att Snurran ska lyda medan mamma ger uttryck för både rädsla och oro utan att framställas som lika arg. Denna uppdelning passar väl in på traditionella könsroller kring hur kvinnor och män bör vara där pappan är familjens överhuvud och mamman den omvårdande och tröstande. I boken uttrycker pappan ilska när hans auktoritet inte respekteras medan mamma vinner barnets förtroende med en mjukare framtoning och genom samtal. Föräldrarna framställs således som stereotyper då manlighet är starkt förknippat med auktoritet och kvinnlighet med dess motsats, underordnad.

Ytterligare skillnader finns i *Mamma Mu åker rutschkana* där Kråkan, mannen, visar ilska och irritation gentemot mamma Mu, kvinnan, som är fullt upptagen med att bekämpa sin egen rädsla och därför inte fäster någon vikt vid Kråkans gliringar. Även om karaktärerna ger uttryck för lika många olika känslor framställs mannens (kråkan) känsleregister ensidigare både på bild och textuellt då han sida efter sida illustreras med liknande ansiktsuttryck och även beskrivs enformigare i texten. Kvinnans (Mamma Mu) känsloliv illustreras och beskrivs däremot mer nyanserat både textuellt och bildligt, vilket visar på skillnader i normer för könets känslouttryck. I genusystemet kan kvinnor tillåtas uttrycka mer rädsla och oro samtidigt som män behöver kontrollera dessa känslor för att skiljas från kvinnan och framställs därför mer ensidiga i sitt känslouttryck. Kråkans ilska skulle även kunna tolkas som en oro om Mamma Mu eller att han tycker hon är pinsam, men han uppvisar det på ett ensidigt sätt.

8.5 VUX-lighet

I tidigare avsnitt har karaktärernas känslouttryck granskats var för sig och i detta avsnitt ställs ålderskategorierna mot varandra för att påvisa skillnader.

I tabell 1 syns att känslouttrycket ledsen förekommit fler gånger bland de vuxna karaktärerna än bland barnen. I *Flyg! sa Alfons Åberg* kopplas ledsamhet till vuxenrollen och glädje till barnet. Redan på första sidan utbrister Alfons pappa: ”Måste du vara så BARNSLIG!” (Flyg! sa Alfons Åberg, 1997, s. 1). I berättelsen framkommer att Alfons vill vara vuxen som sin pappa men han kan inte låta bli att leka och vara glad. Pappan illustreras som ledsen på de bilder han gör ”VUX-liga” saker samtidigt som texten beskriver hans

bekymmersamma liv. Under berättelsens gång lyckas Alfons få pappan att leka vilket inte bara löser hans dilemman utan även gör honom glad igen. Sista bilden illustrerar en skrattande pappa som det strålar om (vilket illustreras på bilden med gula breda streck). Här synliggörs både en dikotomi mellan vuxna och barn gällande känslouttryck men även vad de är tillåtna att göra.

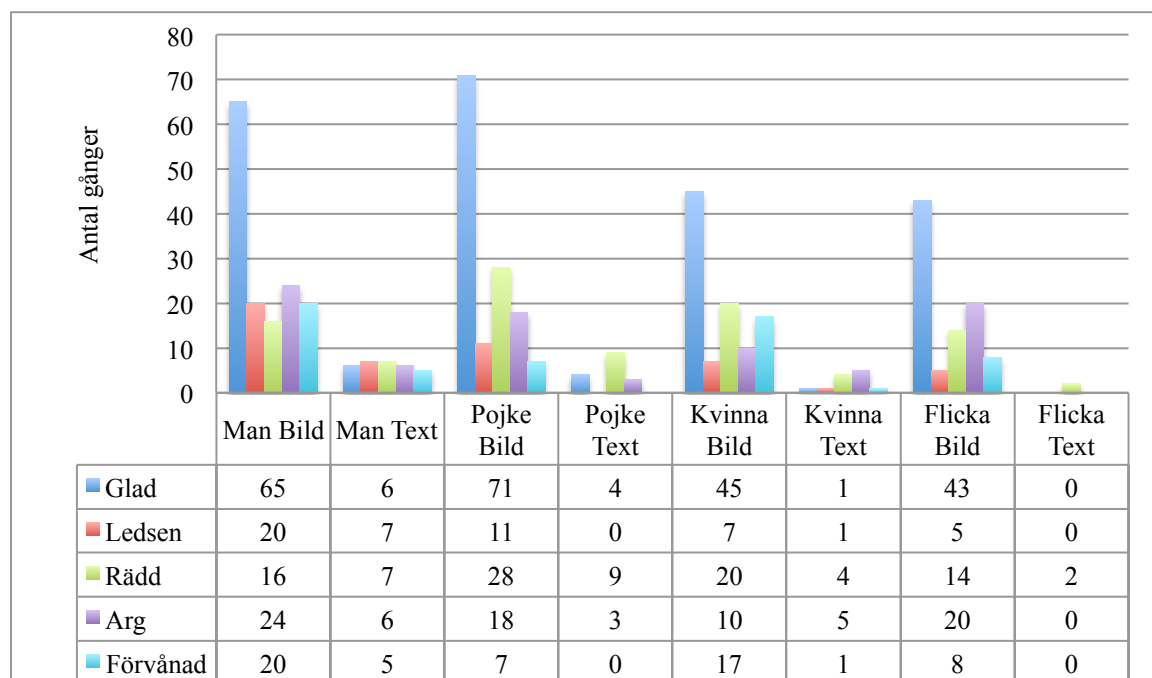
Ännu ett exempel på olikheter i känslouttryck mellan ålderskategorierna syns i *Snurran städar* där de vuxna framställs som arga och allvarliga medan Snurran, barnet, leker och är glad. Snurran är helt oförstående inför de vuxnas känslor vilket irriterar föräldrarna ännu mer. Även i denna bok blir föräldrarna glada igen när Snurran ändå slutligen gör som de vuxna vill.

De vanligaste känslouttrycken hos vuxna karaktärer i materialet är oro, rädsla och ilska samtidigt som barn framställs som glada, lekfulla, nyfikna. De vuxnas känslouttryck är således ofta motsatsen till barnens vilket dels skapar spänning i berättelsen samtidigt som de vuxnas känslouttryck och beteende ofta utmanar barnen vilket leder till att barnen utvecklas och lär sig under berättelsens gång.

Även om de vuxna karaktärerna uttrycker motsatta känslor till barn karaktärerna kan de vuxnas känslor skifta. En bok som sticker ut från känslouppdelningen mellan vuxen/barn som syns i materialet är *Hamstern är borta!* där det råder ombytta roller. Här är det barnet som är ilsket, strängt och uppfostrande gentemot sin mamma som är rädd och ångerfull. Boken är utgiven 2014 och framställer föräldern som slarvig och barnet som ordningsamt vilket kan tänkas spegla dagens syn på barn som kompetenta och i många fall lik en vuxen samtidigt som dagens behovspedagogik återspeglas (Kåreland, 2009). Det kan även tänkas att boken blivit så populär just för att den driver med rådande normer vilket kan locka till skratt. Denna kullerbytt i känslouppdelningen är unikt i materialet. Här är det istället för barnkaraktären den vuxna karaktären som lär sig en läxa och utvecklas tack vare barnets tillrättavisande.

8.6 Textuella känslouttryck en könsfråga?

I detta avsnitt undersöks *textuellt* namngivna känslor i förhållande till karaktärernas kön och ålder. För att förtydliga skillnader mellan textuella och bildliga känslouttryck i materialet redogör figur 5 för både bild och text. Genom att jämföra hur frekvent känslor namnges i förhållande till hur ofta de illustreras testas Nikolajevas (2000) hypotes om att manliga känslor oftare namnges i text än kvinnliga.

Figur 5 Antal textuella och bildliga känslouttryck i förhållande till karaktärernas kön och ålderskategori.

Känslornas uppdelning skiljer sig inte bara mellan karaktärernas kön och ålder utan även mellan bildliga och textuella uttryck i figur 5. Exempelvis syns att flickor illustrerats arga (20) nästan lika många gånger som pojkarna (21), men i texten namnges inte flickornas ilska en enda gång. Istället skildras flickors ilska med hjälp av olika stilgrepp, som beskrevs tidigare. Även pojkars ilska skildras med stilgrepp men figur 5 synliggör att deras ilska även namnges i texten.

I analysen av figur 4 visas att alla flickor har ett könsöverskridande uttryck då de har fler enheter på känslan arg än pojkarna, men i figur 5 synliggörs att flickors ilska aldrig benämnts vid namn. Den enda känslan som namnges i kategorin flicka är rädsla. Rädsla kopplat till det kvinnliga könet är inte normbrytande på något vis utan det motsatta, normcementerade.

I kategorin pojkar visar figur 5 att pojkar illustrerats som ledsna (11) men känslan benämns aldrig med sitt rätta namn i texten. Det tycks således accepterat att bilderna illustrerar arga flickor och ledsna pojkarna så länge inte känslornas namn kopplas till. Resultatet kan tänkas spegla samhällsnormer där rädda flickor accepteras men inte arga, samt att pojkarna inte bör uttrycka ledsnad utan istället förväntas dölja känslan med andra känslouttryck.

I figur 5 tycks de vuxnas textuella känslouttryck vara jämt fördelat mellan könen men då kvinnan vanligtvis utgör ena halvan av ett föräldrapar galler hennes namngivna känslor ofta även mannen. Detta fenomen syns exempelvis i *Snurran städar* där pappans känslouttryck

benämns sex gånger i texten och mammans tre. De gånger mammans textuella känslouttryck räknats är tillfällena då meningarna avslutas med "Säger dom..." där dom syftar på föräldrparet och således är även pappan inkluderad i uttrycket. När pappans känslor skrivs ut slutar meningarna med "säger pappa..." vilket inte inkluderar mamman.

Normen tycks vara att kvinnan utgör en del av ett föräldrapar medan mannen kan stå för sig själv. Vad den textuella skillnaden mellan könen beror på är ovisst men det finns en dikotomi vilket kan tolkas som att genussystemet förs vidare genom litteraturen.

Vissa av böckerna ger uttryck för att vilja bryta mot dikotomin som traditionella könsroller bygger på i samhället. Exempelvis *Hästfesten* som bryter normer med hjälp av färgval på de kvinnliga och manliga huvudrollsinnehavarna samt genom attribut så som att en kvinnlig häst äger både herrparfym och kostym samt en manlig som klär sig i sommarkjol. Boken har lika många kvinnliga som manliga karaktärer, ändå tillhör den enda namngivna känslan, rädd, en manlig karaktär. Trots att boken verkar vilja bryta mot rådande ordning skiljer sig känslouttrycken textuellt åt mellan könen vilket kan tänkas vittna om hur svårt det är att bryta dikotomin som delar upp könen. Att mannen ger uttryck för känslan rädd kan vid en första anblick tyckas normbrytande men blir i studiens kontext det förväntade.

En annan textuell avvikelse syns i kategorin män som illustreras arga (24) fler gånger än rädda (16) och ändå skrivs deras rädsla (7) ut fler gånger i texten än deras ilska (6). Detta vittnar om en norm i materialet där mannens rädsla textuellt anses mer intressant och uppseendeväckande än deras ilska. I samhället anses en stereotyp man uttrycka mer ilska än rädsla och i materialet har också kategorin män flest enheter på känslan arg både textuellt och bildligt. Kategorin flicka har illustreras näst mest som arga men likt männen benämns även flickor mer som rädda än arga. Då rädsla oftare benämns än ilska kan rädsla tolkas som en mer eftersträvansvärd känsla. I materialet både illustreras och benämns rädsla medan ilskan endast illustreras och sällan benämns.

9 Sammanfattning

I detta avsnitt besvaras i korthet studiens frågeställningar genom att sammanfatta resultatet.

I kapitel 6 undersöks vilka uttryck känslorna tar i text och bild. För att besvara frågan kategoriserades känslouttrycken i olika stilgrepp. Det visade sig att böckernas karaktärer nästan alltid illustreras i olika känslöstämningar samtidigt att texten sällan benämner känslorna vid namn utan istället beskriver dem med andra ord. Bilderna illustrerar nästan alltid karaktärernas känslolägen trots att det vanligtvis finns mycket i berättelserna som skulle kunna illustreras istället, bilderna placerar således känslorna i centrum.

I kapitel 7 jämförs vilket utrymme känslorna får i relation till varandra i materialet. Känslan glad illustreras mest på bild men uttrycks mindre i text än både rädsla och ilska. I vissa böcker uteblir förväntade känslouttryck så som ilska och ledsamhet. Det bör tilläggas att känslan avsmak inte togs med i tabellen då den förekom endast en gång på bild.

I kapitel 8 undersöks hur känslouttryckens beskrivningar och förekomst skiljer sig mellan kön och ålder. Det visade sig först att det finns fler vuxna än barn bland karaktärerna men att barnkaraktärerna ändå har nästan lika många räknade känslouttryck som de vuxna.

Därefter undersöks skillnader mellan barnkaraktärers känslouttryck i äventyrs skildringar där pojkar visade sig bekämpar yttre hot medan flickorna strider emot sina inre rädslor. Dessutom beter sig pojkarna sällan könsöverskridande till motsats från flickorna vars beteende oftare liknar pojkars. Båda könen beteende reproducerar således det manliga som norm.

När de vuxna karaktärernas känslouttryck jämförs visas att nästan alla kvinnor ger uttryck för mer varierade känslouttryck än männen. Därigenom synliggörs en dikotomi mellan könen då kvinnan är uttrycksfull och mannen ensidig. Däremot visar karaktärer med manligt kön upp fler känslouttryck än de kvinnliga vilket härleds till att kvinnliga känslouttryck ofta inkluderar mannen.

Därefter jämförs känslouttryck mellan vuxna och barn. Det visas att vuxna mestadels ger uttryck för ilska och barn för glädje. Detta kan dels återspegla rådande barnsyn i samhället men även bero på att de vuxna används som antagonister.

Dessutom visar resultatet att samhällets normer speglar av sig i alla böckerna trots att vissa ger tecken på att vilja bryta mot rådande ordning.

Slutligen visas att manliga känslor benämns vid namn medan kvinnliga sällan namnges vilket bekräftar Nikolajevas (2000) hypotes.

10 Diskussion

I föregående kapitel sammanfattades resultatet och studiens frågeställningar besvarades. I detta avsnitt diskuteras studiens resultat och jämförs med tidigare forskning inom ämnet. Därefter följer ett kort avsnitt om resultatets yrkesrelevans. Fortsättningsvis lyfts svårigheter och överraskningar som uppkommit under studiens gång för att avslutningsvis ge förslag på vidare forskning inom ämnet.

10.1 Resultatdiskussion

Resultatet visade att känslor framförallt uttrycks via karaktärernas ansiktsuttryck i bilderna, att känslor sällan benämns vid namn utan beskrivs med andra ord i texten samt att vissa känslosituationer sällan eller aldrig skildras. Det visade sig även att flickors känslouttryck oftare var könsöverskridande än pojkers samt att Nikolajevas (2000) hypotes, om att manliga känslouttryck benämns oftare än kvinnliga, var synlig i hela materialet även i de böcker som föreföll försöka bryta eller luckra upp dikotomin mellan könen. Resultatet kan kopplas till Hirdmans (1998) genussystem samt att böckerna ur ett normkritiskt perspektiv (Martinsson & Reimers, 2014; Bromseth & Darj, 2010; Nygren, 2012) reproducerar rådande samhällsnormer även i de bilderböcker som ger sken av att vilja bryta emot rådande ordning.

Som nämndes ovan visade resultatet att bilderna ofta illustrerade känslan i karaktärernas ansiktsuttryck och att känslan sällan benämndes utan istället beskrevs med hjälp av metaforer. Resultatet bekräftar tidigare forskning som visar att känslor illustreras genom färgval, att känslouttrycken visas subtilt i hur karaktärerna är placerade i förhållande till varandra eller ur vilken synvinkel bilden är illustrerad (Nikolajeva, 2000) men tillägger att mycket av känslouttrycken illustreras i karaktärernas ansiktsuttryck.

Då resultatet visar att det framförallt är bilderna som skildrar känslouttrycken tyder det på att barnen kan ta del av känslouttryck även utan att en vuxen läser boken för dem. Resultatet kan således tolkas tala emot Nikolajevas (2000) syn på bilderboken som ett syntetiskt medium, där läsaren bör koppla ihop text och bild för att förstå helheten. I kategorin *visuella* känslouttryck skildras alla känslouttryck i bilderna och inga i texten vilket gör att man inte missar några undertoner genom att endast betrakta bilderna. Det i sin tur betyder att barn kanske påverkas mer av känslouttrycken än jag vid en första anblick trodde. Här spelar dock

barnens kunskaps nivå in för om den som tittar på bilderna inte kan känslans namn blir det enligt Vygotskij (2010) teori svårt att tänka kring eller reflektera över känslorna som skildras. Enligt Vygotskij (2010) bör betraktaren kunna koppla ett språkligt begrepp till det den ser för att kunna samtala om det. Så för att kunna ta del av känslouttrycken på bilderna bör kanske barnet kunna känslornas namn? Om namnen inte skrivs ut eller benämns av någon som kan känslans namn kanske barnet helt går miste om möjligheten att lära sig sätta ord på sina egna känslor genom att läsa böckerna och således även missar en möjlighet att utveckla sin empatiska förmåga (Evans, 2010; Kåver, 2009; Lindö, 2009)?

I min jämförelse mellan känslornas förekomst i materialet visades att förväntade känslouttryck i vissa fall uteblev samt att känslan avsmak endast visats på bild en gång. I barnbokens begynnelse var den ämnad att föra normer och värderingar vidare till barn. För att locka fler läsare kompletterades böckerna både med bilder samt inslag av mer underhållande karaktär. Historiskt sett har vissa känslor alltid gett upphov till debatt kring vad barn bör läsa och inte (Kåreland, 2001; Kåreland, 2008). Då resultatet visar att vissa känslouttryck helt utesluts skulle kunna tänkas att bilderboken ur ett normkritiskt perspektiv (Martinsson & Reimers, 2014; Bromseth & Darj, 2010; Nygren, 2012), trots att den idag mer bedöms efter sin estetiska utformning än sitt pedagogiska syfte (Rhedin, 2004), ändå bär på spår av sin uppfostrande karaktär?

Med sina allt mer komplexa innehåll lockar dagens bilderböcker till sig vuxna läsare (Rhedin, 2004) och då rådande barnsyn återspeglas i materialet (Rhedin, 2004; Edström, 1980; Klingberg, 1972) skulle kunna tänkas att även rådande föräldrar/vuxensyn återspeglas vilken således förs vidare inte bara till barn utan även till vuxna?

Tidigare forskning visar att bilderboksskapare använder sin kunskap om barns känsloliv för att väcka intresse och locka fler läsare (Edström, 1980). I studien undersöks, vilket nämnts tidigare, böcker barn själva röstat fram som vinnare vilket skulle kunna tänkas ha påverkat resultatet av vilka känslouttryck som representeras. Om urvalet av böcker varit ett annat hade å ena sidan ett annat känslspektrum kunnat visa sig men å andra sidan säger resultatet något om vilka känslor barn själva tycker är intressanta att läsa om samt hur dessa känslor benämns och illustreras i böckerna.

I min jämförelse mellan barnkaraktärers känslouttryck i äventyrs skildringar visades pojkar bekämpar yttre hot och flickorna sina egna inre rädslor. Det skulle kunna ses som att pojkar ger uttryck för mer sakliga känslouttryck då de ska bekämpa något och att flickor i sitt utforskande av sitt inre känsloliv ger uttryck för mer känsloladdade uttryck vilket bekräftar tidigare forskningsresultat (Klingberg, 1972). Det skulle kunna tänkas att skillnaden i pojkars

och flickors uttryck hade sett annorlunda ut om studien omfattat en längre tidsepok men det faktum att resultatet uppvisar en skillnad mellan flickors och pojkars känslouttryck tyder på att genussystemet (Hirdman, 1998) återspeglas i bilderböcker.

Dessutom visade sig flickornas känslouttryck och beteende oftare kunna liknas vid pojkars medan könsöverskridande beteenden hos gruppen pojkar var sällsynt. Detta kan tänkas bero på att flickors könsöverskridande ses som något positivt till motsats till pojkars könsöverskridande (Kåreland & Lindh-Munther, 2005). Resultatet visar således att båda könens beteende reproducerar det manliga som norm (Hirdman, 1998).

När känslouttryck mellan vuxna och barn jämfördes visades att vuxna gav mer uttryck för ilska och barn glädje samt att samhällets normer återspeglas i alla böckerna trots att vissa ger tecken på att vilja bryta mot rådande ordning. Resultatet kan dels tänkas återspegla rådande barnsyn i samhället (Rhedin, 2004; Edström, 1980; Klingberg, 1972) men även kopplas till att de vuxna ofta används för att skapa spänning (Edström, 1980).

I jämförelsen mellan de vuxna karaktärernas känslouttryck visades att kvinnor gav uttryck för mer varierade känslouttryck än männen. Detta kan ses som att kvinnor likt flickor ger uttryck för mer varierade känslor (Kåreland, 2005). Resultatet synliggör således en dikotomi mellan könen där kvinnan visas uttrycksfull och mannen ensidig. Däremot visar karaktärer med manligt kön upp fler känslouttryck än de kvinnliga vilket dels kan härleds till att kvinnliga känslouttryck ofta inkluderar mannen. Resultatet skulle kunna kopplas till tidigare forskning som påvisar att pappan ofta skildras som familjens överhuvud och kvinnan som självutplånande (Klingberg, 1972) men även till Hirdmans (1998) genussystem.

Slutligen jämfördes textuellt namngivna känslor där resultatet visade att manliga känslor benämns vid namn medan kvinnliga sällan namngavs. Således bekräftas Nikolajevas (2000) hypotes. Det faktum att könens känslouttryck skiljer sig åt textuellt påvisar en dikotomi mellan könen i studiens material. Således upprätthåller bilderböckerna Hirdmans (1998) genussystem.

Då det i denna studie visat sig att vissa känslor inte representeras i materialet, samtidigt som vissa böcker porträtterar en heteronormativ familj på samma vis som på 1970 talet blir slutsatsen att samhällets normer återspeglas i bilderböckerna. En ytterligare slutsats är att bilderböcker kan ha en fostrande effekt inte bara på hur och vilka känslor barn bör uttrycka, utan även på hur föräldrar och andra vuxna förväntas hantera och uttrycka känslor.

10.2 Metoddiskussion

I studien använder jag mig av kvalitativ analysmetod vilket är problematiskt på så vis att undersökningen riskerar att bli för subjektiv, att analysinstrumentet gör den svår att replikera samt risken att studien inte blir tillräckligt transparent (Bergström & Boréus, 2005). Metodvalet påverkar således studiens reliabilitet och det bör tilläggas att min egen tolkning av känslornas bildligauttryck, trots dubbelkodning, kan tänkas ha påverkat resultatet då alla bilder tolkats utefter min egen erfarenhet och blick samt att min tolkning av känslornas uttryck skiftat i takt med studiens gång. Det faktum att studiens resultat kan relaterats till tidigare forskning inom ämnet, trots skiftande metodval, kan tyda på vissa tendenser.

Resultatet kan tänkas ha blivit säkrare om fler böcker undersökts men med tanke på studiens omfång samt att tidigare forskning visat att bilderboksskapare använder sig av barns känslor för att locka intresse tordes resultatet kunnat bli liknande oavsett urval. Då tidigare forskning även påvisat att barn har ett stort inflytande över vilken litteratur som läses på förskolor kan studiens resultat tänkas vara representativt för vilka känslouttryck barn och vuxna möter i bilderböcker.

10.3 Fortsatt forskning

Under studiens gång har många nya frågor väckts. Framför allt har jag förvånats över hur lite forskning det finns om känslornas uttryck i bilderböcker. För att ta reda på mer hade en större studie med fler böcker inblandade varit givande. Även en studie med ett längre historiskt perspektiv hade varit givande för att se hur känslouttrycken förändrats över en längre tid.

Det hade även varit spännande att höra hur barnen själva tolkar bilderna/texterna för att se hur bra min tolkning som vuxen överensstämmer med barnpublikens tolkning. Studien hade kunnat kompletteras med deltagande observationer för att bättre förstå hur läsningen går till i förskolan. Fyller pedagoger ut ”luckor” i texten angående känslor?

Eller varför inte en studie om hur mycket böcker och vilka böcker som förekommer på förskolor runt om i Sverige? Skiljer sig utbudet mellan länen eller mellan stad och landsbygd? Vilka böcker finns tillgängliga och vilka blir upplästa för barn på förskolor i Sverige? För att undersöka vilka berättelser som får komma fram, vilka karaktärer som får utrymme. Intressant ur maktperspektiv med genus, klass, etnicitet, religion som kategorier.

Litteraturlista

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 2., [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Björklund, Elisabeth (2008). *Att erövra litteracitet: små barns kommunikativa möten med berättande, bilder, text och tecken i förskolan*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2009
Tillgänglig på:

http://gupea.ub.gu.se/dspace/bitstream/2077/18674/1/gupea_2077_18674_1.pdf

Bromseth, Janne & Darj, Frida (red.) (2010). *Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala: Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet

Damasio, Antonio R. (1999). *Descartes misstag: känsla, förnuft och den mänskliga hjärnan*. Stockholm: Natur och kultur

Edström, Vivi (1980). *Barnbokens form: Form in children's books: en studie i konsten att berätta*. Göteborg: Stegeland

Ekman, Paul (2016). *What scientists who study emotions agree about I: Perspectives on Psychological Science*, 2016, Vol. 11(1) 31–34

Tillgänglig på: <http://pps.sagepub.com.proxy.mah.se/content/11/1/31.full.pdf+html>

Evans, Dylan (2010). *Kort om känslor*. Lidingö: Fri tanke

Hirdman, Yvonne (1988). Genussystemet: reflexioner kring kvinnors sociala underordning. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. 1988:3 s. 49-63

Hirdman, Yvonne (2003). *Genus: om det stabilas föränderliga former*. 2., [rev.] uppl. Malmö: Liber

Klingberg, Göte (1972). *Barnlitteraturforskning: en introduktion*. Stockholm: Almqvist & Wiksell

Kåreland, Lena (2001). *Möte med barnboken: linjer och utveckling i svensk barn- och ungdomslitteratur*. [Ny, rev. och aktualiserad utg.] Stockholm: Natur och kultur

Kåreland, Lena (2005). Frihet eller närhet? Om Benny och Malla. I: Kåreland, Lena (red.) *Modig och stark - eller ligga lågt: skönlitteratur och genus i skola och förskola*. Stockholm: Natur och kultur

Kåreland, Lena & Lindh-Munther, Agneta (2005). Förskolan som litterär miljö. I: Kåreland, Lena (red.) *Modig och stark - eller ligga lågt: skönlitteratur och genus i skola och förskola*. Stockholm: Natur och kultur

Kåreland, Lena (2008). *Barnlitteraturens utveckling i Sverige*. I: Litteraturbanken.se
Tillgänglig på:
<http://litteraturbanken.se/red/presentationer/specialomraden/BarnlitteraturensUtvecklingISverige.pdf>

Kåreland, Lena (2009). *Barnboken i samhället*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Kåver, Anna (2009). *Himmel, helvete och allt däremellan: om känslor*. 1. utg. Stockholm: Natur & kultur

Lindö, Rigmor (2009). *Det tidiga språkbudet*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Läroplan för förskolan Lpfö 98. [Ny, rev. utg.] (2010). Stockholm: Skolverket
Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2442>

Martinsson, Lena & Reimers, Eva (red.) (2014). *Skola i normer*. 2. [omarb.] uppl. Malmö: Gleerup

Nikolajeva, Maria (2000). *Bilderbokens pusselbitar*. Lund: Studentlitteratur

Nikolajeva, Maria (2004). *Barnbokens byggklossar*. 2., [rev. och utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Nygren, Klara (red.) (2012). *Konstruktiv normkritik: en rapport om normkritik i Europeiska socialfondens projekt*. 1. uppl. Stockholm: Arbetsmiljöforum i Sverige/Tema Likabehandling

Tillgänglig på:

http://www.temalikabehandling.se/wp-content/uploads/2013/02/Rapport-Konstruktiv-normkritik_slutlig_tillganlig_pdf.pdf

Rhedin, Ulla (1993). *Bilderboken: På väg mot en teori*. Stockholm: Alfabeta

Rhedin, Ulla (2001). *Bilderboken: på väg mot en teori*. 2., rev. uppl. Stockholm: Alfabeta

Rhedin, Ulla (2004). *Bilderbokens hemligheter*. Stockholm: Alfabeta/Anamma

Vygotskij, Lev Semenovič (2001). *Tänkande och språk*. Göteborg: Daidalos

Westerberg, Olof (2016). Alfons Åberg-skräck stoppar filmvisning på förskola. *Sydsvenskan*

Tillgänglig på:

<http://www.sydsvenskan.se/2016-02-09/alfons-aberg-skrack-stoppar-all-filmvisning-pa-forskola>

Bilderbokslista

Bergström, Eva (2006). *Snurran äter ketchup*. 1. uppl. Stockholm: Bonnier Carlsen

Bergström, Eva (2009). *Snurran städar*. 1. uppl. Stockholm: Bonnier Carlsen

Bergström, Gunilla (1997). *Flyg! sa Alfons Åberg*. 1. uppl. Stockholm: Rabén & Sjögren

Björnstjerna, Jonna (2007). *Sagan om den underbara familjen Kanin och monstret i skogen*.

1. uppl. Stockholm: Bonnier Carlsen

Björnstjerna, Jonna (2010). *Sagan om den underbara familjen Kanin och- Godistrollet*. 1. uppl. Stockholm: Bonnier Carlsen

Jönsson, Maria (2007). *Spyflugan Astrid*, Bonnier Carlsen, Stockholm

Klinting, Lars (1998). *Castor målar*. Stockholm: Alfabet

Klinting, Lars (1999). *Frippe lagar allt*. Stockholm: Alfabet

Lidbeck, Petter (2004). *Kan man-?*. 1. uppl. Stockholm: Bonnier Carlsen

Lindenbaum, Pija (2000). *Gittan och gråvargarna*. Stockholm: Rabén & Sjögren

Löf, Jan (2005). *Pelle i djungeln*. 1. uppl. Stockholm: Bonnier Carlsen

Nordqvist, Sven (2001). *När Findus var liten och försvann*. Stockholm: Opal

Nilsson, Ulf (2002). *Adjö, herr Muffin*. 1. uppl. Stockholm: Bonnier Carlsen

Palmaer, Andreas (2014). *Hamstern är borta!*. Stockholm: Alfabet

Rottböll, Grethe (2013). *Hästfesten: tio vilda hästar hittar hem*. Stockholm: Rabén & Sjögren

Wieslander, Jujja (2003). *Mamma Mu åker rutschkana*. Stockholm: Natur och kultur